Α. Γ. ΤΣΟΠΑΝΑΚΗ

ΜΙΑ ΙΩΝΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΚΑΤΑΛΗΞΗ: *-ούδι (-ούδα, -ούδης)*

[ΛΕΥΚΗ ΣΕΛΙΔΑ]

Σὲ μιὰν παλαιότερη μελέτη μου [1], ἀναπτύσσοντας τὴν πεποίθησή μου ὅτι πολὺ περισσότερα ἀρχαιοδιαλεκτικὰ στοιχεῖα ἀπὸ ὅσα πιστεύουν συνήθως οἱ ἐρευνητὲς σώζονται στὴν σημερινὴ νεοελληνικὴ κοινὴ καὶ τὶς νεοελληνικὲς διαλέκτους, σημείωνα (σ. 53) ὅτι «ἡ ἐπίδραση τῆς ἰωνικῆς διαλέκτου εἶναι φανερὴ στὴν ἐξάπλωση τῆς κατάληξης *-ούδι, -ούδα*, ἴσως καὶ τῆς χρονικῆς αὔξησης (*ἤκαμα, ἤλεγα* κλπ.), τῶν τύπων *χείλια, ἄνθια* τὰ, σὲ διάφορα ἰδιώματα, στὸ ἄπλωμα τῆς ἀνισοσυλλαβίας (*ἀλεποῦ - οὔδες, ὑαλᾶς - ᾶδες, μαθητὴς - άδες* κλπ.), στὸ νεοελληνικὸ κλιτικὸ σύστημα» μὲ τὴν προσθήκη (σημ. 1) ὅτι «εἶναι αὐτονόητο ὅτι οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς χρειάζονται περισσότερες ἀποδείξεις». Σήμερα νομίζω πὼς μπορῶ νὰ προσφέρω αὐτὲς τὶς ἀποδείξεις, τουλάχιστο σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν διερεύνηση τῆς κατάληξης *-ούδι* (*-ούδα, - ούδης*), μαζὶ μὲ μιὰν ἐπανεξέταση τοῦ φαινομένου τῆς ἀνισοσυλλαβίας, ἀπὸ τὴν ὁποία, καθὼς θὰ γίνῃ φανερό, ἐξαρτᾶται ἡ παραγωγικὴ κατάληξη ποὺ θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ [2].

Οἱ καταλήξεις *-ούδα - ούδι* ἔχουν περιορισμένη διάδοση στὴν νεοελληνικὴ Κοινὴ καὶ σὲ μερικὲς ἀνατολικὲς διαλέκτους καὶ ἰδιώματα, ὄχι πάντα μὲ ὑποκοριστικὴ σημασία, εἶναι ὅμως πολὺ διαδομένες καὶ ἀκόμα παραγωγικὲς στὰ ἰδιώματα τῆς Μακεδονίας, Χαλκιδικῆς, Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης, τῆς Θάσου, καθὼς καὶ στὴν Εὔβοια, Χίο, Μικρασία (Προύσα), σὲ κύρια ὀνόματα καὶ σὲ οὐσιαστικὰ μὲ ὑποκοριστικὴ σημασία: ἡ *(Ἀ)ναστασούδα, τὸ γατούδι, τὸ παιδούδι*, κλπ. Οἱ ἀπόπειρες διασάφησής της ἔμειναν, ὅσο ξέρω, στὶς προσπάθειες τοῦ Γ. Χατζιδακη, ποὺ πρωτοδιατυπώθηκαν στὴν *Einleitung in die neugriechische Grammatik* (Λειψία 1892) σ. 109 κι ἐπανελήφθηκαν μὲ τὰ ἴδια περίπου λόγια καὶ παραδείγματα στὰ *Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικὰ* τόμ. Β' (Ἀθήνα 1907), σ. 306 καὶ 527. Σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψη τοῦ Χατζιδακη ἀπὸ τὰ ὑποκοριστικὰ *χνούδιον* (<χνοῦς), *ῥοΐδιον-ρούδιον* (<ῥοιά), *βούδιον*, (<βοῦς), *φλοίδιον - φλούδιον* (<φλοιά [3]), *ζῴδιον - ζούδιον* (<ζῷον), *ὀστούδιον - στούδ'* (Πόντ., <ὀστοῦν), ἀποσπάσθηκε μιὰ καινούργια ὑποκοριστικὴ κατάληξη *-ούδιν*, ἡ ὁποία ἔγινε παραγωγική. Στὰ *MNE*, Β' 306, τὸ *ζῴδιον* δὲν περιλαμβάνεται μαζὶ μὲ τὶς λέξεις ποὺ δημιούργησαν τὴν κατάληξη, ἀλλὰ μ' ἐκεῖνες ποὺ προσαρμόσθηκαν σ' αὐτήν: «κατὰ ταῦτα ἐλέχθη

---

1. <Eine dorische Dialektzone im Neugriechischen>, *BZ* 48, 1955, 49-72.

2. Μιὰ σύντομη μελέτη γιὰ ἕνα ἄλλο ἰωνικὸ λεξιλογικὸ φαινόμενο ἀπὸ τὴν Κέα θὰ δημοσιευθῇ σύντομα.

3. Δὲν ξέρω γιατί ὁ Χ. ἔβαλε τὸ *φλοιὰ* κι ὄχι τὸ *φλοῦς* σὰν βάση τοῦ νεοελλ. *φλούδι*· πβλ. Ἡρωδιανοῦ, *Περὶ καθολ. προσ.* 14 *βοῦς, πλοῦς, ῥοῦς, φλοῦς*.

καὶ *ζούδι* ἀντὶ *ζῴδιον*, *ἀρκούδι* ἀντὶ *ἀρκίδιον*, *κουστώδια* Χίῳ, ἀλλὰ *κουστούδια* ἐν Κρήτῃ [1], καὶ περαιτέρω *λωτούδι*, *χερούδι*, *λυκούδι*, *ποντικούδι*, *παρθενούδι*, *λαγούδι*, *πλεξούδι*, *κομματούδι*, *καρκούδιν* (= *καρύα*... *καρκά*, ἐν Κύπρῳ), *κακούδι* καὶ ἀφομοιώσει *κουκούδι* [2]». Στὴν σ. 527 διορθώνοντας, σωστά, τὴν παραγωγὴ τοῦ *Πλανούδης* (ἀπὸ τὸ *πλανούδιν* <πλάνος, ὁ, ἀντὶ ἀπὸ τὸ *πλανώδης* MORITZ), ἐπαναλαμβάνει: «εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἡ κατάληξις *-ούδι(ν)* ὁρμηθεῖσα ἐξ ὀλίγων τινῶν ὀνομάτων, οἷον *βοῦς - βούδιον*, *ὀστοῦν - ὀστούδιον*, *φλοῦς - φλούδιον* [3], *χνοῦς - χνούδιον* ἐπέδωκεν ἀπὸ τοῦ μέσου αἰῶνος, καὶ νῦν εὐχρηστεῖ πλεῖστον ἐν τῇ βορείῳ ἑλληνικῇ (πβλ. *Μελέτην περὶ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς*... σ. 48) καὶ ὁ Πρόδρομος εἶπεν ἐν ς΄ 296 τὸ *κατούδιν*, καὶ σήμερον ἐν Μακεδονίᾳ εἶναι πασίγνωστον τὸ *κομματούδι*, τὸ *παιδούδι*, τὸ *πετρούδι* κλπ.».

Πρῶτα πρῶτα πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἡ ἑρμηνεία αὐτὴ τοῦ ΧΑΤΖΙΔΑΚΗ δὲν περιλαμβάνει καὶ τὴν θηλυκὴ ὑποκοριστικὴ κατάληξη σὲ *-ούδα*, ποὺ εἴπαμε ὅτι βαδίζει παράλληλα μὲ τὴν *-ούδι* κι ἔχει ἐπίσης μεγάλην ἔκταση, σχεδὸν παράλληλη πρὸς τὴν *-ούδι*. Ὕστερα, ὅτι εἶναι πολὺ ἀμφίβολο ἂν ἀπὸ τέσσερα δισύλλαβα ὑποκοριστικά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μόνο τὸ *βούδιον* ἦταν τὸ πιὸ κοινὸ — κι αὐτὸ ὅμως μὲ τὸν τύπο *βοΐδιον* —, θὰ μποροῦσε νὰ ἀποσπασθῇ μιὰ δισύλλαβη παραγωγικὴ κατάληξη. Τὸ *φλούδι* εἶναι μαρτυρημένο ἀπὸ τὴν *Συναγωγὴν λέξεων* τοῦ Ζωναρᾶ, (2,183 φλοιός· τὸ φλούδιον, 12. αἰ.), ἐνῶ τὸ *ὀστούδιον* καὶ *χνούδιον* εἶναι ἀμάρτυρα· τὸ μαρτυρημένο ὑποκοριστικὸ τοῦ *ὀστοῦν* ἦταν *ὀστάριον*. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἡ φωνητικὴ ἐξέλιξη τοῦ *βοΐδιον* καὶ *ῥοΐδιον* δὲν εἶναι παντοῦ ἡ ἴδια, καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι ἔχουν ἐπικρατήσει σὲ πολλὰ νεοελληνικὰ ἰδιώματα καὶ στὴν νεοελληνικὴ Κοινὴ οἱ τύποι *βόδι* καὶ *ῥόδι*, οἱ ὁποῖοι μπορεῖ νὰ ὀφείλωνται σὲ ἔκκρουση τοῦ *ι* (ὁ πρῶτος ἴσως ἀπὸ ὑποκορισμὸν τοῦ δωρικοῦ τύπου *βῶς-βῴδιον*,) ἐνῶ οἱ τύποι *βούδι* καὶ *ρούδι* εἶναι μόνο διαλεκτικοὶ καὶ ἴσως ἀποτελοῦν κι αὐτοὶ μιὰν διαφορετικὴ φωνητικὴ ἐξέλιξη τοῦ φωνηεντικοῦ συμπλέγματος *ο* + *ι*, ποὺ ἔχει πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἱστορία [4]. Ὁ ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ (*Einl.* 339) ἀναφέρει ἀκόμα ἕναν τύπο *βούιδι* ποὺ ἀποτελεῖ μιὰν ἄλλη ἔνδειξη ὅτι ἀπὸ τὴν ὄψιμη ἀρχαιότητα δὲν ξεκίνησε ἕνας ἐνιαῖος τύπος *βούδι*. Πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ἀκόμα ὅτι ἀπὸ τοὺς τύπους *βόδι*, *ῥόδι* δὲν φαίνεται νὰ ξεκίνησε καμιὰ ὑποκοριστικὴ κατάληξη σὲ *-όδι*, μολονότι θὰ ἔπρεπε νὰ τὴν περιμένουμε, ἂν ἴσχυαν

1. Ὁ Χ. δὲν δίνει οὔτε τὸ γένος οὔτε τὴν ἐτυμολογία τῆς λ. Θὰ πρέπη νὰ τὴν ἐννοήσουμε, ὑποθέτω, σὰν οὐδέτερο πληθ. ἀριθμοῦ.

2. Τὸ *κουκούδι* πιθανῶς δὲν ἔχει σχέση μὲ τὸ *κακούδι*. Στὰ Ροδ. ἰδιώματα *κουκκού(δ)ι* εἶναι ἕνα ἀνώμαλο κοκκίνισμα τοῦ δέρματος (τοῦ κεφαλιοῦ)· ἴσως ἀπὸ τὸ *κόκκος*.

3. Ἐδῶ διορθώνει σιωπηρὰ τὴν προηγούμενη βάση.

4. Βλ. Α. Γ. ΤΣΟΠΑΝΑΚΗ, <Μικρὴ συμβολὴ στὴν ἐξέλιξη τοῦ ἑλληνικοῦ φωνηεντισμοῦ: *γοητεύω - γητεύω*>, *Ἀφιέρωμα στὴ μνήμη τοῦ Μ. Τριανταφυλλίδη*, Ἀθήνα 1960, σσ. 425-444.

οἱ ἴδιοι λόγοι ὅπως καὶ γιὰ τὴν *-ούδι*. Τὸ πιὸ σημαντικὸ ὅμως ἐπιχείρημα ποὺ ἐναντιώνεται στὴν ἑρμηνεία τοῦ ΧΑΤΖΙΔΑΚΗ, μοῦ φαίνεται πὼς εἶναι: α) ὅτι, ἂν τὸ φαινόμενο εἶχε ξεκινήσει, ὅπως τὸ ἤθελε ἐκεῖνος, ἀπὸ τὴν Κοινή, θὰ ἔπρεπε νὰ περιμένουμε καὶ τὸ σημερινὸ φαινόμενο κοινὸ κι ὄχι διαλεκτικό — ὅπως εἶναι—, ἢ κι ἂν σωζόταν ἀκόμα σὲ μερικὲς διαλέκτους, αὐτὲς νὰ μὴν εἶναι μόνο — ἢ σχεδὸν — οἱ πρώην ἰωνικές· β) θὰ ἔπρεπε νὰ ἑρμηνεύεται καὶ ἡ καταλ. *-ούδα*.

Πρέπει ἑπομένως νὰ ἀναζητηθῆ κάπου ἀλλοῦ ἡ ἀρχὴ αὐτῆς τῆς παραγωγικῆς κατάληξης, καὶ νομίζω ὅτι ἡ περιοχὴ πρὸς τὴν ὁποία πρέπει νὰ κατευθυνθοῦμε εἶναι ἡ κλίση τῶν ὀνομάτων. Τὸ θέμα γίνεται ἔτσι πιὸ εὐρὺ καὶ θίγει ἄμεσα τὸ πρόβλημα τῆς Κοινῆς, τόσο σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν συγκρότησή της, ὅσο καὶ στὴν διαλεκτική της διαφοροποίηση. Ἡ κατάληξη *-ούδι* δὲν ἀποσπάσθηκε ἀπὸ μεμονωμένα οὐσιαστικά, ἀλλὰ εἶναι ἀποτέλεσμα ἑνὸς ἰωνισμοῦ ποὺ ἀναπτύχθηκε μέσα στὸ κλιτικὸ σύστημα τῆς Κοινῆς, ἑνὸς ἰωνισμοῦ ποὺ ἐπέζησε καὶ διαδόθηκε καὶ στὴν νεοελληνική. Ὁ ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ τὸν ἤξερε πολὺ καλὰ αὐτὸν τὸν ἰωνισμὸ τοῦ κλιτικοῦ συστήματος, ἤξερε πολὺ καλὰ καὶ τὴν ἔκτασή του, τὸν μνημονεύει ὅμως μόνο παραστικὰ — en passant —, σὰν νὰ ἦταν κάτι χωρὶς σημασία, ἐνῶ ἐπάνω σ' αὐτὸν στηρίζεται ἡ σημερινὴ κλίση τῶν οὐσιαστικῶν. Διαφορετικά, τὸ περίτεχνο οἰκοδόμημα τῆς ἀττικῆς-κοινῆς, δηλαδὴ τῆς ἀττικῆς διαλέκτου ποὺ ἔγινε κοινή, ἀφοῦ σάρωσε τάχα ὅλες τὶς ἀρχαῖες διαλέκτους — γιὰ τὴν στερέωση τοῦ ὁποίου ἡ προσωπική του συμβολὴ ἦταν σπουδαία —, θὰ πάθαινε τὸν πιὸ γερὸ κλονισμό, ἂν ἀποδεικνυόταν ὅτι μέσα στὴν Κοινὴ πέρασε ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ γόνιμα διαλεκτικὰ φαινόμενα, στέριωσε, κι ἁπλώθηκε τόσο πολὺ ὥστε νὰ ἐπηρεάση βαθιὰ τὸ κλιτικὸ σύστημα καὶ τῆς μεταγενέστερης καὶ νέας ἑλληνικῆς γλώσσας. Βέβαια τὸ οἰκοδόμημα τοῦ ΧΑΤΖΙΔΑΚΗ δεχόταν σοβαρὰ πλήγματα ἀπὸ τὴν ἀναγνώριση τοῦ δωρικοῦ χαρακτήρα τῆς Τσακωνικῆς διαλέκτου, τῶν ἰωνισμῶν τοῦ Πόντου, τῶν δωρισμῶν τῆς Ρόδου, Καρπάθου, Κρήτης, Μάνης, Κάτω Ἰταλίας, κλπ., ποὺ κι ὁ ἴδιος βρισκόταν στὴν ἀνάγκη ἢ ἦταν πρόθυμος νὰ ἀναγνωρίση, καταλήγοντας ὅμως συνήθως στὸ συμπέρασμα ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ διαλεκτικὰ φαινόμενα καὶ λέξεις σώθηκαν γιατὶ κατόρθωσαν νὰ μποῦν στὴν Κοινή [1]. Μιὰ λέξη, ἕνα φαινόμενο μπορεῖ βέβαια νὰ μπῆ — κι αὐτὸ θὰ δοῦμε σὲ λίγο — ἀπὸ μιὰν διάλεκτο στὴν Κοινή, αὐτὸ ὅμως σημαίνει ὅτι αὐτὰ γίνονται πιὰ κτῆμα τῆς εὐρύτερης γλωσσικῆς κοινότητας καὶ ἢ διαδίδονται καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ἐπιζοῦν σὲ περισσότερες περιοχὲς — καὶ μὲ διαφορετικὸ ἀκόμα διαλεκτικὸ ὑπόβαθρο —, ἢ γίνονται κοινά, ἢ χάνονται ὁλότελα γιὰ διάφορους λόγους. Ἂν ὅμως ἕνα φαινόμενο σωθῆ μόνο σὲ μιὰν διαλεκτικὴ περιοχή, στὴν ὁποία τὸ ἴδιο ἀνῆκε καὶ ἀρχικά, μὲ ποιὸν τρόπο θὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι τὸ φαινόμενο αὐτὸ ξέφυγε ἀπὸ τὴν διάλεκτο (ξεχάστηκε ἄραγε τὸν

1. Βλ. *MNE* 1, 80.

καιρὸ ποὺ ταξίδευε;), αὐξήθηκε, ἔγινε πλουσιότερο κι ὕστερα ξαναγύρισε πίσω στὴν διάλεκτο — καὶ μόνο σ' αὐτήν! — ἀποσύροντας μὲ ἐπιμέλεια τὰ ἴχνη του ἀπὸ τοὺς τόπους στοὺς ὁποίους εἶχε διαδοθῆ; Δὲν εἶναι βέβαια δυνατὸ νὰ ὑποστηρίζωνται τέτοια πράγματα.

Εἶναι γνωστὸ — καὶ μὲ μεγάλη εὐχαρίστηση ἀναγνωρίζω ὅτι ὁ ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ πρόσφερε τὰ περισσότερα καὶ νομίζω τὰ καλύτερά του γιὰ τὴν κατανόηση αὐτῶν τῶν φαινομένων — ὅτι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Κοινῆς ἀρχίζει ἡ μεγάλη ἀναταραχὴ στὴν κλίση τῶν οὐσιαστικῶν καὶ ἐπιθέτων, τῶν ρημάτων καὶ τῶν μετοχῶν, μὲ τάσεις ἰσοσυλλαβίας καὶ ἀνισοσυλλαβίας, φωνητικῆς ἐξομάλυνσης καὶ ὑποδούλωσης τῶν ἀνυπότακτων φαινομένων, καθὼς φυσικὰ καὶ μὲ τάσεις δημιουργίας νέων· μιὰ ἀέναη ζύμωση μέσα στὴν ὁποία τὸ νέο δημιουργεῖται καὶ τὸ παλιὸ χάνεται ἢ προεκτείνεται [1]. Ἡ ἀναταραχὴ αὐτὴ καὶ ἡ τάση εἶναι εὐδιάκριτη περισσότερο στοὺς ἀπομονωμένους τύπους, οἱ ὁποῖοι μὲ μιὰν καινούργια κατάληξη ἢ μὲ ἕναν ἄλλον τρόπο προσπαθοῦν νὰ ἐνταχθοῦν σὲ ἕνα πιὸ τρεχούμενο σχῆμα καὶ νὰ ἐπιζήσουν. Ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ σημαντικοὺς νεωτερισμοὺς αὐτοῦ τοῦ εἴδους εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῆς ὑποκοριστικῆς κατάληξης *-ιον*, ἡ ὁποία μὲ αὐτὸ τὸ μαγικὸ ραβδὶ ἐξάλειψε τὴν περίπλοκη ἀνισοσυλλαβία τῶν ἀρχαίων ὀνομάτων ποὺ ὀνομάζουμε σήμερα τριτόκλιτα: *παῖς - παιδίον, οἶαξ - οἰάκιον, κόμμα - κομμάτιον*, κι ἁπλώθηκε ὕστερα καὶ σὲ ἄλλα ποὺ δὲν εἶχαν τὶς ἴδιες ἀνάγκες μὲ τὰ προηγούμενα: *ὀφάριον* (ὄψον), *ψωμίον* (ψωμὸς) κλπ. Τὸ ἀνθρώπινο μυαλὸ — θὰ προτιμοῦσα ἴσως ἐδῶ νὰ πῶ: «ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ» — δουλεύει ἔτσι ἐφαρμόζοντας τὸν νόμο τῆς οἰκονομίας, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὅμως ἡ ποικιλία τῶν φαινομένων, ἡ ἀνυποταξία τους κι ὁ horror uniformitatis δημιουργοῦν μὲ ἀπρόβλεπτες διαφοροποιήσεις τὸν κατάλληλο χῶρο γιὰ τὴν ἔνταξη τῶν νέων δημιουργημάτων [2].

Ἔτσι μποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε τὴν ἐμφάνιση καὶ ἐπέκταση μιᾶς περιορισμένης στὴν ἀρχὴ κατάληξης, ἐπαγγελματικῆς στὸ πρῶτο δεῖγμα ποὺ ἔχουμε (*ἐμβαδᾶς*, Θεόπομπ. κωμ. ἀπ. 57 Κ., πρώιμος 4. αἰ. π. Χ.), ποὺ ἡ κωμωδία τὴν χρησιμοποίησε γιὰ τὴν δήλωση σωματικῶν ἢ ψυχικῶν ἐλαττωμάτων (*φαγᾶς* Κρατ., *καταφαγᾶς, κορυζᾶς* Μέν., *τρεσᾶς, χεσᾶς* κλπ.). Αὐτὴ δὲν ἔχασε ὡστόσο καὶ τὴν ἱκανότητα νὰ δηλώνη τὰ ἐπαγγέλματα, ἐπεκτείνεται πολὺ σὲ ὅλες τὶς ἐποχὲς ποὺ ἀκολουθοῦν, κι ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ζωντανὴ μέχρι σήμερα: *οἰαλᾶς* = *ὑαλᾶς* *IG* 3,3436, *κλειδᾶς, κοπιδᾶς, ξυλινᾶς, χαλκωματᾶς, ἐλαδᾶς* κλπ. [3] Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ ἐπαγγελματικὰ καὶ δηλωτικὰ ἐλατ-

1. Βλ. καὶ Σ. ΚΑΨΩΜΕΝΟΣ, *Ἀθηνᾶ* 50, 1940, 279

2. Γιὰ παραδείγματα τοῦ παιχνιδιοῦ τῆς ἰσοσυλλαβίας κι ἀνισοσυλλαβίας στὰ ρήματα βλ. Α. Γ. ΤΣΟΠΑΝΑΚΗ, *Κοινὴ — Ροδιακὰ ἰδιώματα*, Ρόδος 1948, σσ. 34-37.

3. Βλ. C. D. BUCK — W. PETERSEN, *A Reverse Index of Greek Nouns and Adjectives*, Σικάγο (χωρὶς χρονολ.), σσ. 12-13, μὲ ἱστορικὲς σημειώσεις καὶ βιβλιογρα-

τώματος ἢ ἰδιότητας γίνονται παρατσούκλια καὶ ὕστερα οἰκογενειακὰ ὀνόματα, μὲ ἄφθονες μαρτυρίες κι ἀπὸ τὴν βυζαντινὴ κι ἀπὸ τὴν νεότερη ἐποχή: *Ἀσβεστᾶς, Ἀροτρᾶς, Ἀμπελᾶς, Γονατᾶς, Κεφαλᾶς, Λαχανᾶς, Τραχηλᾶς* κλπ., κι ἀποτελοῦν συνέχεια τῶν πολλῶν κύριων ὀνομάτων σὲ -ᾶς, ποὺ ἐμφανίζονται στὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ καὶ στὴν *ΚΔ: Ἀγαθᾶς, Ἀντιπᾶς, Ἀριστᾶς, Δημᾶς, Ἐπαφρᾶς, Ἑρμᾶς* κλπ. σὰν ὑποκοριστικοὶ-χαϊδευτικοὶ τύποι ἀκέραιων ὀνομάτων: *Ἀντίπατρος, Ἐπαφρόδιτος*[1] κλπ.

Ἡ κλίση τῶν ὀνομάτων αὐτῶν πρέπει νὰ δημιούργησε προβλήματα, πρέπει νὰ πέρασε ἀπὸ ὁρισμένες ἀμφιταλαντεύσεις, ποὺ ὁ ἀντίκτυπός τους ἔφτασε ὡς τοὺς γραμματικούς. Ἀρχικὰ πρέπει νὰ κλίθηκαν σύμφωνα μὲ τὰ ἀνισοσύλλαβα σὲ -ας (-ᾶτος, -ᾶντος) -ᾶδος, ἀλλὰ μερικὰ καὶ σὰν ἰσοσύλλαβα. Ἡ ἀνισοσύλλαβη κλίση σὲ -ᾶδος χαρακτηρίσθηκε ἰωνική, γιατὶ ἔτσι κλίθηκαν πραγματικὰ αὐτὰ τὰ ὀνόματα στὶς ἰωνικὲς περιοχές[2], ἐνῶ ἡ ἰσοσύλλαβη δωρική. Ὁ Ἡρωδιανὸς μιλώντας γιὰ τὴν κλίση τῶν οὐσιαστικῶν αὐτῶν λέει (2,636 LENTZ): «ὅσα δὲ εἰς -ας καθαρὸν ὑπὲρ δύο συλλαβὰς τῷ ι παραλήγεται, *Νικίας, Λυσίας*..., εἰς -ου ἔχει τὴν γενικήν· εἰ δέ τι τούτων εἰς -α (δηλ. *τοῦ Λυσία*) καταλήξειεν, *δώριός ἐστιν ἡ κλίσις συνήθης γεγονυῖα τῇ κοινῇ διαλέκτῳ*». Γιὰ τὰ περισπώμενα λέει ὅτι «κλίνονται κατὰ ἀποβολὴν τοῦ σ *Ζησᾶς, Μηνᾶς*» (δηλ. *Ζησᾶ, Μηνᾶ*), ἐνῶ γιὰ τὰ *ἀλλᾶς, Γλισᾶς* σημειώνει ὅτι προέρχονται «ἐκ τοῦ ἀλλάεις καὶ Γλισάεις», ὑπονοώντας ἔτσι ὅτι κλίνονται μόνο σὰν ἀνισοσύλλαβα (*ἀλλᾶντος, Γλισᾶντος*), ἐνῶ γιὰ τὸ *Μαρικᾶς* προσθέτει: «*Μαρικᾶντος* περιττοσυλλάβως κέκλιται ἀλλὰ καὶ ἰσοσυλλάβως» (δηλ. *τοῦ Μαρικᾶ*).

Ὁ Ἡρωδιανὸς βέβαια ἤξερε καλὰ γιατί χαρακτήριζε «δώριον» αὐτὴν τὴν ἰσοσύλλαβη κλίση, γιατὶ ὁ ἴδιος μιλᾶ καὶ γιὰ τὴν *παράλογη* ἰωνικὴ κλίση σὲ -ᾶδος (1,51): «ὡσαύτως (ἐν. περισπῶνται) καὶ τὰ ἰωνικῶς παραλόγως διὰ τοῦ δ κεκλιμένα, ὧν τὸ α μακρόν: *Βοιβᾶς, Βιττᾶς, Κυρᾶς*· εἰσὶ δὲ ὀνόματα

φία στὴν σ. 12. STAMATIOS PSALTES, *Grammatik der byzantinischen Chroniken* (*Gramm.*). Göttingen 1913, σσ. 161-3, 256-7.

1. Βλ. PSALTES, *Gramm.* 257. SOPHOCLES, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods*. H. MORITZ, *Die Zunamen bei den byzant. Historikern u. Chronisten*. II, 27-32. Ὁ PSALTES, ἔ. ἀ. 255 σημειώνει: «obgleich die Namen auf -ας in der Volkssprache des Mittelalters, wie man aus der Sprache des Prodromos ersehen kann (*καταβλαττᾶς, ὀξυγαλατᾶς, ρεπανᾶς, μυλωνᾶς* usw.), gang und gäbe waren, kommen sie doch in unseren Chroniken nur als Zunamen vor».

2. Σὲ πρόσφατη μελέτη του ὁ O. MASSON, *Annuaire de l'École pratique des Hautes Études* 1966/67, IVe sect., Παρίσι 1967, σ. 172 ἀναφέρει κύρια ὀνόματα σὲ -ᾶς ἀπὸ τὸν 7. αἰ. π.Χ. (*Πυγμᾶς*, Ἀμοργ.), ἀπὸ τὸν 6. (*Σωηρᾶς, Νεομᾶς, Ζωγᾶς*, Μίλητος) «tous au génitif ancien en -ᾶδος», μὲ τὴν δήλωση ὅτι τέτοια ὀνόματα (δηλ. σὲ -ᾶς- ᾶδος) βρίσκονται καὶ στὴν Κολοφώνα, Ἐρυθρές, Ἔφεσο, Τέω, Σμύρνη, Χίο, Σάμο, Θάσο καὶ σὲ πολλὲς ἰωνικὲς ἀποικίες.

κύρια» (αὐτ. τοῦ *Βοιβᾶδος*, τοῦ *Βιττᾶδος*, τοῦ *Κυρᾶδος*), κι ἔχουμε πολλὲς μαρτυρίες καὶ γι' αὐτὴν τὴν ἀνισοσύλλαβη κλίση ἀπὸ ὅλα τὰ γραπτὰ μνημεῖα τῆς ἐποχῆς κι ἀπὸ ἰωνικὲς ἐπιγραφές: *Ἀπολλᾶδος* (Ἔφεσ. 1. αἰ.), *Βοττᾶδος* (Ἐρυθρ. 3. αἰ. π.Χ.), *Εἰρηνᾶδος* (Σμύρν.), *Ζωπᾶδος*, *Ἡρᾶδος* (Μύλασα), *Μασᾶδι*, *Φιλωνάδι* (Σμύρν.) [1]. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἔκαμε ὅλους τοὺς ἐρευνητὲς νὰ χαρακτηρίζουν ὁμόφωνα ἰωνικὴ αὐτὴν τὴν ἀνισοσύλλαβη κλίση (SOPHOCLES, SCHULZE, G. MEYER, JANNARIS, DIETERICH, ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ, THUMB, SCHWEIZER) [2].

Αὐτοὶ οἱ ἀνισοσύλλαβοι σχηματισμοὶ ἐπεκτείνονται καὶ σὲ ἄλλα κύρια ὀνόματα μὲ διαφορετικὲς καταλήξεις, κι ὄχι μονάχα ἀρσενικὰ ἀλλὰ καὶ θηλυκά. Πάλι ἀπὸ τὴν ἰωνικὴ περιοχὴ σημειώνουμε τοὺς τύπους: *ὁ Ἑρμῆς - τοῦ Ἑρμῆδος*, *ὁ Εὐτυχὴς - ῆδος*, *Διονῦς - ῦδος* (Ἐρυθρ.), τοῦ *Σεσκῶδος* (Ἁλικαρν.) [3] τοῦ *Δεονῦδος* (Ἀβδ.), τοῦ *Γερῦδος* (Θάσ.), παράλληλους πρὸς τούς: *Δεονῦος* (Θάσ.), *Διονῦος* (Ὀλβία;) [4]. Στὴν βυζαντινὴ ἐποχὴ συναντοῦμε τοὺς τύπους *τὰς συγγενίδας*, *τῶν συγγενίδων*, *εὐγενίδων*, *τὰς εὐγενίδας* [5]. Ὁ ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ (*Einl.* 386) νομίζει ὅτι ἀφετηρία αὐτῆς τῆς κλίσης εἶναι οἱ ἀρχαῖοι τύποι *ἐλπίδες*, *σφραγῖδες*, *ἀψῖδες*, *εὐέλπιδες* κλπ., ἡ ἑρμηνεία ὅμως αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι πιθανή· οἱ ἀρχαῖοι αὐτοὶ τύποι θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχαν δείξει τὴν δύναμή τους καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν βυζαντινὴ ἐποχή, πρᾶγμα ποὺ δὲν ἔγινε. Ἐδῶ εἶναι φανερὸ ὅτι παρακολουθοῦμε τὴν ἐπικράτηση τοῦ συστήματος, ποὺ ξεκίνησε σὰν ἰωνικὸ φαινόμενο μὲ πλήρη ἀνισοσυλλαβία: *ὁ εὐγενὴς - τοῦ εὐγενῆδος - οἱ εὐγενῆδες*, καὶ καταστάλαξε στὴν μεικτὴ κλίση: *ὁ εὐγενὴς — τοῦ εὐγενῆ - οἱ εὐγενῆδες*, *ὁ συγγενὴς - τοῦ συγγενῆ - οἱ συγγενῆδες* κλπ. Ἂν εἶχαν ἀσκήσει ἐπιροὴ τὰ πρότυπα ποὺ ὑποθέτει ὁ ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ, θὰ ἔπρεπε νὰ περιμένουμε *ἡ συγγενίδα*, *ἡ εὐγενίδα* (ἂν ὄχι καὶ *ὁ συγγενίδας* κλπ.!), σύμφωνα μὲ τὰ *ἡ ἐλπίδα*, *ἀψίδα* κλπ.

Οἱ τύποι *Γερῦδος*, *Διονῦδος*, *Ἑρμῆδος*, *Εὐτυχῆδος* ἀποτελοῦν ἀναγκαῖο συμπλήρωμα τόσο γιὰ τὸν ἰωνικὸ χαρακτήρα τῆς κλίσης, ὅσο, κυρίως, γιὰ τὴν δημιουργία καὶ τῆς κατάληξης -ιδες (αὐτῆς ποὺ γράφουμε -ηδες) ἀπὸ τὴν παλιότερη ἐποχή, παράλληλης μὲ τὴν -ᾶδες.

Ἡ κλιτικὴ αὐτὴ ἀνακατάταξη δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ περιορισθῆ μόνο στὰ

---

1. Βλ. ἐδῶ σημ. 2 σ. 287 καὶ K. DIETERICH, *Untersuch. zur Gesch. d. griech. Sprache* σ. 166 κ. ἑ. SOPHOCLES, *Gr. Lex.* σ. 34. Ὁ MAYSER, *Gramm. d. griech Pap.* 1 ², 2,6 χαρακτηρίζει τοὺς τύπους τῆς γενικῆς *τοῦ Μεγᾶτος*, *Πατειρᾶτος* κλπ. «eine speziell ägyptische Variante des ionischen Typus auf - *ᾱς -ᾶδος*».

2. Βλ. DIETERICH, *Unters.*, 166-67. PSALTES, *Gramm.* 168-9.

3. Βλ. A. THUMB, *Die griech. Sprache im Zeitalter des Hellenismus*, σ. 231.

4. Βλ. BECHTEL, *GD* 3,148.

5. Βλ. PSALTES, *Gramm.*, 152.

ἀρσενικά· ἐπεξετάθηκε καὶ στὰ θηλυκά. Ἄρχισε, ὅπως ἦταν φυσικό, ἀπὸ ὁρισμένες τάξεις ὀνομάτων ποὺ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς κλίσης καὶ τῆς κατάληξης ἀνῆκαν σὲ ἀπομονωμένες γραμματικὲς κατηγορίες, οἱ ὁποῖες ξαφνικὰ ἐνισχύθηκαν ἀπὸ τὴν εἰσβολὴ πολλῶν χαϊδευτικῶν γυναικείων ὀνομάτων, ὅπως ἔγινε καὶ μὲ τὰ ἀρσενικά. Τὴν πρώτη πληροφορία αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὴν ἔχουμε πάλι ἀπὸ τὸν Ἡρωδιανὸ (2,763), ὅτι ὁ Φιλητὰς (ἀρχὲς 3. αἰ. π.Χ.) ἔγραψε: *ἡ αἰδώ*, ἀπὸ ἀναλογία φυσικὰ πρὸς τὰ *ἠχώ, λεχώ, Λητώ, Σαπφώ* [1]. Ἀπὸ τὸν Ἡσύχιο μαθαίνουμε τὸν τύπο *ἁλωπώ* (= *ἁλώπηξ*), κι ἀπὸ ἄλλες πηγὲς τὰ συχνὰ κύρια ὀνόματα: *ἡ Λἰαντώ, Καλλιστώ, Φειδὼ* κλπ., ποὺ πληθαίνουν πολὺ στὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ καὶ κλίνονται: *τῆς Λἰαντῶς, Καλλιστῶς* κλπ. (Hatzid., *Einl.* 25). Ἡ τάση αὐτὴ συνεχίζεται καὶ στὴν βυζαντινὴ ἐποχή: *ᾗ τινι Διδώ, σὺν τῇ γυναικὶ αὐτοῦ Θεοφανώ, ἐν Ἰεριχώ, τῆς Ἰώ, τῆς Τυρώ, τῆς Διδώ, τῆς Θεοφανώ* (Μαλάλας, Θεοφ.) κλπ. (Psaltes, ἔ.ἀ, 153-4) καὶ συνεχίζεται καὶ σήμερα στὰ χαϊδευτικὰ κύρια ὀνόματα τοῦ τύπου: *ἡ Ἀντὼ - ῶς, ἡ Ἄφρω - τῆς Ἄφρως* (Ἀφροδίτη), *ἡ Φρόσω - τῆς Φρόσως* κλπ., καὶ σὲ λίγα οὐσιαστικὰ προσηγορικὰ ἢ σκωπτικὰ τῆς ἴδιας κατηγορίας: *ἡ τσουράπω - τῆς τσουράπως, ἡ μπάμπω - τῆς μπάμπως*, (βόρ. ἰδ.), *τῆς ἀρχόντως* (Γρυπάρης). Ἡ ἴδια συμμόρφωση ἔθιξε μὲ ἀνάδρομη κίνηση καὶ τὴν ἀπομονωμένη κατηγορία θηλυκῶν σὲ *-ος* καὶ τὴν ἐνέταξε στὴν καινούργια κλίση: *ἡ Χιὼ - τῆς Χιός, ἡ Νιὼ - τῆς Νιὸς* (Ἴος), *ἡ ἄμμο - τῆς ἄμμος* [2].

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὅμως ἡ ἀττικὴ γενικὴ τῶν θηλυκῶν τῆς ἴδιας κατηγορίας ἐπηρέασε ἀναλογικὰ τὴν αἰτιατική, καὶ φυσικὰ καὶ τὴν ὀνομαστική· ἔτσι ἀπὸ τὶς γενικὲς *τῆς αἰδοῦς, τῆς Καλυψοῦς, τῆς Λητοῦς, τῆς Σαπφοῦς* ἔχουμε μαρτυρημένους τύπους ἀπὸ ἐπιγραφὲς καὶ παπύρους: *τῆς Ἀγαθοῦς, τῆς Ἑρμαροῦς, τῆς Εὐτυχοῦς, τῆς Ζωσιμοῦς, Ἰοῦς, Μαρθοῦς, τὴν Μαντοῦν*, καὶ ὕστερα: *ἡ Ἑρμοῦ, ἡ Μελανθοῦ* (μόνο αὐτὲς τὶς ὀνομαστικὲς ἔχουμε πρὶν ἀπὸ τὸν 10. αἰ., σύμφωνα μὲ τὸν Dieterich, *Unters.* 168), *ἡ Βασιλοῦ* (11. αἰ. Trinchera [3]). Ἡ κατάληξη αὐτὴ ὑπῆρξε πιὸ τυχερὴ ἀπὸ τὴν προηγούμενη· διαδόθηκε περισσότερο κι ἐπηρέασε τὰ θηλυκὰ ἐπαγγελματικὰ ἢ σκωπτικὰ

1. Ἡ πληροφορία παρουσιάζει ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον, γιατὶ ὁ Φιλητᾶς καταγόταν ἀπὸ τὴν Κώ, ἡ ὁποία κλινόταν κανονικά: *ἡ Κῶς - τῆς Κῶ*. Σήμερα ὅμως στὴν Κὼ καὶ τὴν Σύμη κλίνουν καί: *ἡ Κῶ - τῆς Κῶς* (πβλ. καὶ Α. Γ. Τσοπανακη, <Συμβολὴ στὴ ρύθμιση τοῦ νεοελληνικοῦ κλιτικοῦ συστήματος>, *Ἐπιστ. Ἐπετ. τῆς Φιλοσ. Σχ. Πανεπ. Θεσσ.* τόμ. 6, σ. 255 καὶ σημ. 4). Θὰ μποροῦσε ἄραγε *ἡ αἰδὼ* τοῦ Φιλητᾶ νὰ στηρίξη μιὰν ἐξίσου πρώιμη τάση μεταπλασμοῦ σὲ *ἡ Κῶ - τῆς Κῶς*;

2. Hatzidakis, *Einleitung in die neugriechische Grammatik*, Λειψία 1892, σ. 25. *MNE* 1, 68, *Μαραθώ, Χαριτώ, Φωτώ, ἡ*, τοῦ γ' καὶ δ' αἰῶνος, *Μαργαριτὼ* τοῦ ε', 618-9.

3. Διαβάζω τώρα στοῦ Κ. Μπονη, *Κύριλλος καὶ Μεθόδιος ὑπὸ τὸ νέον φῶς τῆς ἐπιστήμης, Μελέτη δευτέρα*, Ἀθῆναι 1967, σ. 16 *Ἰωάνναν ἢ Ἰωαννοῦ*, Θεοσέβειαν *ἢ Θεοσεβοῦ*, σ. 17 *Κοσμοῦ* (8. - 9. αἰ.), χωρὶς ἔνδειξη πηγῶν.

ὀνόματα, κι ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι γόνιμη ὡς τὴν σύγχρονη ἐποχή, καὶ νομίζω ὅτι αὐτὴ ἀποτελεῖ πραγματικὰ ἕναν ἀττικὸ νεωτερισμὸ κι ἕνα καθαρὸ ἀττικὸ διαλεκτικὸ φαινόμενο μέσα στὴν Κοινή: *ἡ γλωσσοῦ, ἡ κοσκινοῦ, ἡ μυλωνοῦ, ἡ πολυλογοῦ, ἡ φαγοῦ, ἡ ψαροῦ* (Σολωμός).

Ὡστόσο, ἡ ἀνισοσύλλαβη ἰωνικὴ κίνηση ποὺ ἐπηρέασε τὰ ἀρσενικὰ **σὲ** -ᾶς - ᾶδος, δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ μὴ θίξῃ καὶ τὰ θηλυκά, μὲ τὰ ὁποῖα τὰ συνέδεαν τόσοι ψυχολογικοὶ καὶ σημασιακοὶ λόγοι, αὐτοὶ ποὺ ἔκαμαν ὥστε τελικὰ νὰ σμίξουν οἱ δυὸ τύποι, καὶ κάθε ἀρσενικὸ σὲ -ᾶς, ἐπαγγελματικό, σκωπτικὸ κτλ., νὰ χρειάζεται ἕνα θηλυκὸ σὲ -οῦ, καὶ ἀντίστροφα. Ἔτσι ἔχουμε καὶ ἀνισοσύλλαβην κλίση τῶν ἴδιων θηλυκῶν: *Ἐρανοῦδος* (*IG* XII, 3, 143, Νίσυρος), *Χρύσου καὶ Ἀγαθοῦδος* (αὐτ. 161). Ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο εἶναι γνωστοὶ οἱ τύποι: *Ἀπολλωνοῦτος, Ἀφροδιτοῦτος, Ἡρακλοῦτος* (ἀρσ.;), *Θεοδοῦτος* [1], οἱ ὁποῖοι ἀντιστοιχοῦν προφανῶς κλιτικὰ μὲ τοὺς προηγούμενους καὶ δείχνουν τὴν κανονικότητα καὶ τὴν ἔκταση τοῦ φαινομένου. Ἡ ἀνισοσυλλαβία αὐτὴ δημιούργησε μὲ τὴν σειρά της καὶ μιὰν σιγμόληκτη ὀνομαστικὴ σὲ -οῦς, ἀντίστοιχην μὲ τὰ σὲ -ᾶς. Ὁ Χατζιδακις (*Σύντομ. Ἱστορ. τῆς ἑλλ. γλ.* σ. 35) ἀναφέρει *Ἐπαφροῦς - οῦδος*. Ἀπὸ τὰ οὐσιαστικὰ σὲ -οῦς τὸ μόνο ποὺ ἐμφανίζεται αὐτὴν τὴν ἐποχὴ εἶναι ἕνα *ταποῦς-οῦτος* (*Pap. Cornell* 53,6· 3 αἰ. μ.Χ.) [2], δὲν φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ κίνηση αὐτὴ εἶχε σοβαρὰ ἀποτελέσματα, γιατὶ δὲν ἔχουμε περισσότερα παραδείγματα στὴν μεταγενέστερη ἐποχή [3]. Φαίνεται ὅτι ἐπεκράτησε ἡ ὀνομαστικὴ σὲ -οῦ. Δὲν ξέρουμε ὅμως ἂν στὴν βυζαντινὴ ἐποχὴ δημιουργήθηκε ἰσοσύλλαβη κλίση: *τὴν Ἐπαφρούδα - ἡ Ἐπαφρούδα*. Δὲν ἔχουμε καμιὰν μαρτυρία, κι ἀπὸ τὴν ἐξέταση τῆς κατάληξης *-ούδα* θὰ φανῇ ὅτι ἴσως δὲν εὐνοήθηκε αὐτὴ ἡ ἐξέλιξη.

Ὁ πληθυντικὸς σὲ *-οῦδες* δὲν βρίσκεται πρὶν ἀπὸ τὸν 10. αἰ. (Dieterich, *Unters.* 168), κι αὐτὸς ὅμως πρέπει νὰ ἦταν συχνός, ἂν ληφθῇ ὑπόψη ἡ παρουσία τοῦ πληθ. τῶν ἀρσενικῶν σὲ -ᾶς - ᾶδες κι ἡ συσχέτισή του μὲ τὰ θηλυκὰ σὲ *-οῦ(ς) - οῦδες*, γιὰ τὴν ὁποία δὲν ἀμφιβάλλουν οἱ ἐρευνητές, οἱ ὁποῖοι συμφωνοῦν καὶ ὡς πρὸς τὸν ἰωνικὸ χαρακτήρα τῆς κλίσης καὶ τῶν δυὸ γενῶν (βλ. παραπ. γιὰ τὰ ἀρσενικὰ) καὶ ὡς πρὸς τὴν προέλευση τῆς ὀνομαστικῆς σὲ -οῦ ἀπὸ τὴν προηγούμενη φάση σὲ *-οῦς* [4].

---

1. Dieterich, *Unters.* 168. Sturz, *De dialecto macedonica sive alexandrina* σ. 137. Blass - Debrunner, *Gramm. des neutestam. Griechiseh.* [8] σ. 27. *Ἰωσῆς - ῆτος*. Psaltes, *Gramm.* 153-4 *Ἱεριχοῦντα, Ἱεριχοῦντι* (Σύγκ.), *τὴν Σίδα, τὴν Ἡρακλεῖδα* (Μαλάλ.).

2. Βλ. Buck - Petersen, *A Reverse Index* σ. 453.

3. Ὁ Dieterich, *Unters.* 168 γράφει: «ein Typus *-οῦς -οῦδος* wie für *ᾶς - ᾶδες*» (sic· ἴσως τυπογραφικὸ λάθος ἀντὶ *-ᾶδος*) «lag nicht vor».

4. Βλ. Dieterich, *ἔ. ἀ.* 167-8. 298. Χατζιδακι, *MNE* 2, 16. 19. 78 κἑ.

Ἡ τελικὴ κλιτικὴ τακτοποίηση τῶν οὐσιαστικῶν αὐτῶν στὴν βυζαντινὴ ἐποχὴ —τακτοποίηση ποὺ ἰσχύει καὶ σήμερα— ὑπῆρξε καὶ στὰ ἀρσενικὰ καὶ στὰ θηλυκὰ ἀποτέλεσμα συμβιβασμοῦ: ἰσοσύλλαβη στὸν ἑνικὸ (δωρικὴ κλίση) [1], κι ἀνισοσύλλαβη σὲ -δες στὸν πληθυντικὸ (ἰωνικὴ κλίση): *ἡ ἀλεπού - τῆς ἀλεποῦς - οἱ ἀλεποῦδες* κλπ., *ὁ μυλωνᾶς - ᾶ - οἱ μυλωνάδες* κλπ. Ἡ κίνηση αὐτὴ παρέσυρε καὶ ὅλες τὶς ὅμοιες κατηγορίες ἀρσενικῶν καὶ θηλυκῶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Κοινῆς ὡς σήμερα: *ὁ Ἀπολλὼς - τοῦ Ἀπολλῶ, ὁ βοριὰς - ᾶ - άδες, ὁ παπὰς - ᾶ - ᾶδες, ὁ βασιλιὰς - ᾶ - άδες, ὁ παππούς - τοῦ παππού - οἱ παππούδες, ὁ τοκιστὴς - ῆ - ῆδες, ὁ μακρὺς - ὺ - ύδες* (Hatzid., *Einl.* 386), *ὁ εὐλαβὴς - ῆ - ῆδες, ὁ γονὴς - ῆ - ῆδες, ὁ φονὲς - ὲ - έδες* (Κρήτη) [2], *ὁ καφὲς ὲ - έδες, ὁ τενεκὲς - ὲ - έδες* καὶ βαρύτονα: *ὁ Γιάννης - η - ηδες, ὁ ἀνοιχτομάτης η - ηδες, ὁ ἀκαμάτης - η - ηδες.* Θηλυκὰ σὲ -ὲ μπῆκαν ἀπὸ τὴν τουρκικὴ γλώσσα καὶ συμμορφώθηκαν κι αὐτὰ μὲ τὸ ἴδιο σύστημα (*ἡ νενὲ - ὲς - έδες, ἡ βαλιδὲ- ές*).

Τὸ τελευταῖο βῆμα στὸ ἅπλωμα αὐτὸ ἦταν ἡ ἄτακτη ἐπέκταση τῶν καταλήξεων *-αδες - ηδες - οῦδες* σὲ διάφορες κατηγορίες ἀρσενικῶν: *ὁ πατέρας - α - άδες, ὁ ρήγας - α - άδες, ὁ Δούκας - α - ᾶδες, ἡ ἀδελφὴ - ῆς - άδες, ὁ ἀφέντης - η - άδες, ὁ ράφτης - η - άδες, ὁ κριτὴς - ῆ - άδες, ὁ μαθητὴς - ῆ - άδες* (*σαρανταπέντε μάστοροι κι ἑξήντα μαθητάδες*). Σὲ διάφορες διαλέκτους ἔχουμε καὶ ἐπέκταση τῆς κατάληξης *-οῦδες: ὁ κύρης - οἱ κυροῦδες, ὁ ἄντρας - οἱ ἀντροῦδες* (Πόντ.). Δὲν εἶναι δὲ ἄσκοπο νὰ σημειωθῇ ἡ βαθιὰ ἐπίδραση αὐτῆς τῆς κλίσης καὶ στὰ Ποντιακὰ ἰδιώματα, ὅπου ἡ ἄμεση ἐπίδραση τῆς ἰωνικῆς διαλέκτου εἶναι μαρτυρημένη κι ἀπὸ ἄλλα φαινόμενα: *ὁ ἀφέντης - οἱ ἀφεντάδες* (καὶ *-άδοι*), *ὁ κράχτες(= -ης) - οἱ κράχτηδες, ὁ δεσπότης - οἱ δεσπότηδες, ὁ παραδοτὴς - οἱ παραδοτῆδες, ὁ χορευτὴς - οἱ χορευτάδες, ὁ κλέφτες(= -ης) - οἱ κλεφτάδες, ὁ ποπᾶς - οἱ ποπᾶδες, ὁ κιοσὲς - οἱ κιοσέδες, ἡ μάννα - οἱ μαννάδες, ἡ νύφε(= -η) - οἱ νυφάδες, ἡ ἀδελφὴ - οἱ ἀδελφάδες, ἡ συννύφ'σα - οἱ συννυφάδες, ἡ μαμμὴ - οἱ μαμμῆδες, ἡ παρὰ - τὰ*

---

1. Ὁ Χατζιδακις *ΜΝΕ* 1,67 ἀμφισβητεῖ, φυσικά, τὸν δωρικὸ χαρακτήρα τῆς κλίσης τῶν θηλυκῶν τοῦ τύπου *ἡ Καλλιστὼ - ῶς* κτ., τὰ ἐπιχειρήματά του ὅμως δὲν εἶναι πειστικά.

2. Χατζιδακη, *ΜΝΕ* 2,30.

3. Α. Α. Παπαδοπουλου, *Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς Ποντικῆς διαλέκτου* σσ. 36 κέ. 52 κέ. Ὁ M. Baudouin, *Étude du dial. chypriote*, Παρίσι 1884 σσ 71, 73 ἀναφέρει ἀπὸ τὶς Ἀσσίζες τῆς Κύπρου τύπους: *ὁ δανειστιὸς (= -τὴς) - οἱ δανειστιόδες, ἐμπιστευτιὸς - τιῶδες, θειὸς - θγειοῦδες;* καὶ σύγχρονους: *Μαμουλοῦκοι* καὶ *Μαμουλούκιδες, κοντοσταῦλοι* καὶ *κοντοσταύλιδες.* Σὲ μολιβδόβουλλο τοῦ Μεγ. Μαγίστρου τῆς Ρόδου D'Aubusson (1493) ὑπάρχει δυὸ φορὲς ὁ τύπος *πρώτιδες, πρώτοιδες* (= πρῶτοι; Miclosich - Müller, *Acta et Dipl.* 3,334). Πολὺ περίεργοι μεταπλασμοὶ ἔγιναν στὸ ἰδίωμα τοῦ Λιβισιοῦ (Ν. Ανδριωτη, *Τὸ ἰδίωμα τοῦ Λιβισιοῦ τῆς Λυκίας*, Ἀθήνα 1961, σ. 61): *ι ἀγέρας -οἱ ἀγεράδοι, ι ἄντρας*

παράδας, ἡ κεσὲ - τὰ κεσέδες· ἐπίθετα: ὁ εὐλαβὴς - οἱ εὐλαβῆδες, ἀνοιχτομμάτης - ηδες, κακᾶς - ᾶδες, βαρὺς - ύδες [3]. Στὴν Ἰκαριὰ (ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ, *MNE* 2,443) «*ὁ συμπηγάρις οἱ συμπηγάρουδοι τοὺς συμπηγάρουδας, ὁ τσοπάνης - οἱ τσοπάνουδοι τοὺς τσοπάνουδας, οἱ ποζάρουδοι τοὺς πουζάρουδας... ἐν Χίῳ... οἱ τσοπάνουδοι - τοὺς τσοπάνιδες, οἱ καμινάρουδοι — τοὺς καμινάριδες, οἱ δὲ Λιβύσιοι ὁμαλώτερον... ὁ ἀγέρας - οἱ ἀγέραδοι - τοῦν ἀγέραδουν τοὺς ἀγέραδους, ὁ κριτὴς οἱ κριτᾶδοι - τοῦν κριτάδουν, τοὺς κριτάδους*»· καὶ αὐτ. 439 *τοὺς ποζάρουδας* (ὀνομ. ἑν. *ὁ ποζάρης*;), *τὰς φτενάδας* (ὀνομ.;), *τοὺς βασιλέδας* (ὀνομ. *ὁ βασιλές*), *τοὺς Ἀλελέδας* (ὀνομ.;).

Ἡ ἐπίδραση καὶ βαθιὰ διείσδυση αὐτοῦ τοῦ διαλεκτικοῦ νεωτερισμοῦ στὸ νεοελληνικὸ κλιτικὸ σύστημα ὡς πρὸς τὴν ἀνισοσύλλαβη ἰωνική του μορφὴ γίνεται πιὸ παραστατικὰ φανερή, ὅταν σκεφτοῦμε ὅτι ἀπὸ τὶς δεκαπέντε κατηγορίες ἀρσενικῶν τῆς νεοελληνικῆς κλίσης *οἱ ἐννέα* σχηματίζονται μὲ τὴν κατάληξη - *δες* καὶ μόνο ἕξι μὲ ἰσοσυλλαβία, κι ἀπὸ τὶς ὀκτὼ τῶν θηλυκῶν μόνο οἱ τρεῖς σχηματίζονται ἀνισοσύλλαβα σὲ - *δες*. Συνολικὰ δηλαδὴ *δώδεκα* ἀνισοσύλλαβοι σχηματισμοὶ ἰωνικῆς προέλευσης καὶ ἕνδεκα ἰσοσύλλαβοι (δὲν λογαριάζουμε ἐδῶ τὸν δωρικὸ χαρακτήρα τοῦ ἰσοσύλλαβου σχηματισμοῦ ὁρισμένων ἀρσενικῶν στὸν ἑνικό). Μολαταῦτα ὁ ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ ἐπέμενε πάντα στὸν ἀττικὸ χαρακτήρα τῆς Κοινῆς (καὶ τῆς νεοελληνικῆς φυσικὰ) μιλώντας συγκαταβατικὰ γιὰ «ἐλάχιστα ὄντως ἰωνικὰ καὶ δωρικὰ λείψανα», τὰ ὁποῖα «διασώζονται ἐν αὐτῇ» (*MNE* 1,361). Καὶ τὴν ἄποψή του αὐτὴ τὴν συμμερίζονται καὶ τὴν ὑποστηρίζουν ἀκόμα οἱ περισσότεροι ἐρευνητές. Πῶς εἶναι ὅμως δυνατὸ νὰ μιλᾶ κανεὶς γιὰ ἐλάχιστα λείψανα, ὅταν σ' αὐτὸν μόνο τὸν τομέα ποὺ εἴδαμε, τὸν κλιτικό, ἡ ἰωνικὴ ἐπίδραση ἀνανέωσε ὁλόκληρο τὸ κλιτικὸ σύστημα τῶν οὐσιαστικῶν — ἀρσενικῶν καὶ θηλυκῶν — κι ἐνμέρει τῶν ἐπιθέτων, καὶ τὸ κληροδότησε στὴν μεσαιωνικὴ καὶ νεοελληνικὴ γλώσσα; Καὶ ὅμως ὁ ἴδιος ὁ ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ μὲ ἄλλην εὐκαιρία (*MNE* 1,21) βεβαίωνε ὅτι «οἱ φθόγγοι καὶ ἡ κλίσις εἶναι τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς γλώσσης, οὐχὶ αἱ λέξεις» [1]. Ὁ PERNOT βέβαια (*Morphologie des parlers de Chio*, Παρίσι 1946, σ. 111 - 12) εἶναι κατηγορικὸς στὸ ὅτι τὸ νεοελληνικὸ φαινόμενο δὲν ἔχει σχέση μὲ τὴν ἀρχαία ἰωνικὴ κλίση [2]. Ὁ A. THUMB ὅμως (*Neue Jhb. f.*

- οἱ ἀντράδοι, ι βασιλιὰς - οἱ βασιλιάδοι, ι ποπὰς - οἱ ποπάδοι, ι θεριστὴς - οἱ θεριστάδοι, ι ἀντάρτης - οἱ ἀντάρτηδοι, ι ναύτης - οἱ ναυτάδοι, ι καδὴς - οἱ καδῆδοι, ι καφὲς - οἱ καφέδοι, ι γύφτους - οἱ γύφτηδοι, ι Ρουμιὸς - οἱ Ρουμιάδοι, ι γιὸς - οἱ γιέδοι (αἰτιατ. σὲ -ους). Γιὰ τὴν ἀνάμειξη τῶν καταλήξεων βλ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΗ, *MNE* 2, 18-19.

1. Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον καὶ διδακτικὸ νὰ συγκεντρώση ἕνας νέος ἐρευνητὴς τὶς διάφορες γνῶμες τοῦ πραγματικὰ μεγάλου αὐτοῦ ἐπιστήμονα γύρω ἀπὸ αὐτὸ τὸ θέμα καὶ νὰ μελετήση τὶς διακυμάνσεις καὶ ἀντιφάσεις ποὺ παρουσιάζουν.

2. «Un seul fait me semble sûr: il n y a pas lieu de mêler à la formation de ce pluriel, comme on le fait souvent, les formes ioniennes du type *Ἑρμαροῦς, Ἑρμαροῦ-*

d. kl. Alt. 17, 1906, 261) εἶναι δικαιότερος ὡς πρὸς τὴν συμμετοχὴ τῆς ἰωνικῆς διαλέκτου στὸν σχηματισμὸ τῆς Κοινῆς. Ἀξίζει τὸν κόπο νὰ μεταφέρουμε τὶς παρατηρήσεις του γιὰ τὴν σύνδεση τῶν ἀρσενικῶν ὀνομάτων τοῦ τύπου *κεφαλᾶς, χειλᾶς* κτλ. μὲ τὰ κύρια ὀνόματα *Ἀπολλᾶς, Ἐπαφρᾶς, Μητρᾶς* κλπ. καὶ τὴν συσχέτισή τους μὲ τὰ θηλυκὰ *ἡ ψωμοῦ, ἡ ψαροῦ* καὶ μὲ τὰ κύρια ὀνόματα τοῦ τύπου *ἡ Ἑρμαροῦς - οῦδος, Ἀγαθοῦς - οῦδος*, ποὺ κατέληξαν σὲ *-οῦ - οῦς* σύμφωνα μὲ τὰ *-ᾶ - ᾶς*, μὲ ἀπώλεια τῆς ἰωνικῆς ἀνισοσυλλαβίας στὸν ἑνικὸ (στὸν ὁποῖο ὑπερίσχυσε ἡ δωρικὴ ἰσοσυλαβία), κι ἐπικράτησή της στὸν πληθυντικό: «Aus der Entwicklungsgeschichte der hellenistischen Sprache liegt also hier ein deutliches Beispiel vor, wie eine allgemeine Κοινὴ-Bildung (*- ᾶς - ᾶ, - οῦ(ς) - οῦ*) mit einer solchen dialectischen Ursprungs ringt und schliesslich in der speciell neugriechischen Entwicklung zu einem Compromis führt: der Singulär folgt den allgemeinen Κοινὴ - Gesetzen, [1] der Plural der durch den ionischen Dialekt hervorgerufenen Neubildung».

*

Ἡ ἔρευνα ποὺ προηγήθηκε ἐλπίζουμε ὅτι ἔδειξε καθαρὰ πόσο βαθιὰ ὑπῆρξε ἡ ἐπίδραση τῆς δωρικῆς ἰσοσυλλαβίας γιὰ τὸν σχηματισμὸ τοῦ ἑνικοῦ ὁρισμένων τάξεων οὐσιαστικῶν, καὶ πόσο ἡ ἰωνικὴ ἀνισοσυλλαβία ἐπηρέασε τὸν σχηματισμὸ τοῦ πληθυντικοῦ, ἀφοῦ προσπάθησε νὰ ἐπικρατήσῃ καὶ σὲ πολλὲς τάξεις τοῦ ἑνικοῦ. Μένει τώρα νὰ ἐρευνήσουμε ἂν εἶναι δυνατή, ὅπως νομίζω, ἡ συσχέτιση τῶν ὑποκοριστικῶν καταλήξεων *-ούδι* καὶ *-ούδα* μὲ τὸ ἰωνικὸ κλιτικὸ φαινόμενο ποὺ ἐξετάσαμε, καὶ μάλιστα μὲ τὰ κύρια ὀνόματα σὲ *-οῦς - οῦδος* καὶ *-ὼ - οῦς* ποὺ κατέληξαν σὲ *-οῦ - οῦς* (πληθ. *-οῦδες*), καὶ ὄχι μὲ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο νόμιζε ὁ ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ. Ἂν ἡ ἄποψή μας εἶναι σωστή, τότε δικαιολογημένα καὶ οἱ ὑποκοριστικὲς καταλήξεις *-ούδι* καὶ *-ούδα* θὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ πολιτογραφηθοῦν ἰωνικὲς καὶ νὰ διεκδικήσουν σημαντικὴν ἀρχαιότητα.

Βέβαια μᾶς λείπουν πολλὰ καὶ σημαντικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν γλώσσα ποὺ μιλιόταν στὶς διάφορες περιοχὲς τοῦ ἑλληνισμοῦ στὴν ὄψιμη ἀρχαιότητα καὶ τὸν πρώιμο μεσαίωνα (5 - 10. αἰ.), κι ἔτσι εἶναι ἀρκετὰ δύσκολο νὰ παρακολουθήσουμε καὶ τὴν ἐξέλιξη αὐτοῦ τοῦ φαινομένου, μποροῦμε ὅμως μὲ βάση τὰ λίγα στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε καὶ προσέχοντας τὶς μόνιμες τά-

---

δος, Ἀγαθοῦς, Ἀγαθοῦδος». Ἀπὸ ποῦ ὅμως παίρνει αὐτὴν τὴν βεβαιότητα, δὲν φρόντισε νὰ τὸ ἐξηγήσῃ. Ἡ βεβαιότητα ὅμως αὐτὴ τοῦ ἀξιόλογου νεοελληνιστῆ εἶναι σύμφωνη μὲ τὴν γενικὰ συντηρητικὴ στάση του· πβλ. τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὰ τσακωνικὰ (<Notes sur le dial. tsakonien>, *Rev. de Phon.* 4 - Extrait pp. 16,17,27. *Introd. à l' ét. du dial. Tsak.* pp. 140 ἑξξ.)

2. Εἴδαμε ὅτι ἡ κλίση αὐτὴ εἶναι δωρική.

σεις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας νὰ ἀποκαταστήσουμε τὶς γέφυρες ποὺ εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴν σύνδεση τῆς μιᾶς ἐποχῆς μὲ τὴν ἄλλη. Ἔτσι, ἐνῶ θὰ ἦταν εὔλογο νὰ σκεφθοῦμε μήπως ἡ κατάληξη *-ούδα* ἀποτελεῖ μιὰν ἐπέκταση τῆς ἰσοσυλλαβίας ἀπὸ τὰ ὀνόματα τοῦ τύπου *Ἀγαθοῦς - Ἀγαθοῦδος - τὴν Ἀγαθοῦδα - ἡ Ἀγαθοῦδα* σύμφωνα μὲ τὸ σχῆμα: *τὴν ἐλπίδα - ἡ ἐλπίδα, τὴν ἑβδομάδα - ἡ ἑβδομάδα*, ποὺ ἐμφανίζεται ἀπὸ τὸν 2. αἰ. μ.Χ. (ὁ *ἀέρας*, πβλ. JANNARIS, *A Historical Greek Grammar*, σ. 545 κέ., HATZIDAKIS, *Einleitung*, σ. 379 κέ.), ἐντούτοις δὲν θὰ πρέπη νὰ τὸ ἐπιχειρήσουμε, γιατὶ ἔτσι ἡ κατάληξη *-ούδα* δὲν θὰ ἦταν ὑποκοριστική. Αὐτὸς εἶναι ἕνας πρῶτος λόγος. Ἕνας δεύτερος, πιὸ σοβαρὸς νομίζω, εἶναι ὅτι ὅλα τὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχουμε, δείχνουν ὅτι ἡ κίνηση τῶν θηλυκῶν σὲ *-οῦς - οῦδος* δὲν ἔφτασε ποτὲ στὴν ἰσοσυλλαβία τοῦ τύπου *-ούδα* (= ἡ Ἀγαθοῦδα), ἀλλὰ ὑποτάχθηκε στὴν δωρικὴ κλίση τοῦ ἑνικοῦ καὶ ταυτίσθηκε μὲ τὰ ἄλλα ὀνόματα σὲ *- ὼ - οῦς*, ποὺ κατέληξαν, ὅπως εἴδαμε, στὴν ὀνομαστικὴ *-οῦ - οῦς*: *ἡ ἀλεπού, ἡ μυλωνού, ἡ Βασιλοῦ* καὶ *ἡ *Ἀγαθοῦ, ἡ *Ἐρωταροῦ*. Δὲν ἔχουμε, ὅπως εἴπαμε, κανένα μαρτυρημένο παράδειγμα σὲ *-ούδα*.

Γιὰ νὰ διαφωτίσουμε κι ἀπὸ μιὰν ἄλλη πλευρὰ τὸ ζήτημα, ἀξίζει νὰ παρακολουθήσουμε τὴν ἐξέλιξη μερικῶν θηλυκῶν (καὶ ἐλάχιστων ἀρσενικῶν) σὲ *-ώ* κυρίως, ποὺ ἀκολούθησαν περίεργους δρόμους μεταπλασμοῦ στὶς διάφορες διαλέκτους καὶ στὴν νεοελληνικὴ κοινή, ἄλλοτε ἀγγίζοντας τὴν περιοχὴ τῆς κατάληξης *-ούδα*, ἄλλοτε ὄχι: *ἡ ἀλωπὼ* (Ἡσύχ.) εἶναι γνωστὴ μὲ τὸν τύπο *ἀλεπού* (κοιν.), *ἀλαπού* (Ρόδ.), *ἀλούπα* (βόρ. ἰδ.), *ὁ ἀλουπὸς - ἡ ἀλουπού* (Κύπρ.), *Ἀλωπός*, ὁ, ἀκρωτήριο τῆς Καρίας ἀπέναντι στὴν Ρόδο καὶ Σύμη, μαρτυρημένο ἀπὸ τὸν μεσαίωνα δείχνει καὶ τὸν μεταπλασμὸ ἀπὸ τὸ *ἡ Ἀλωπώ*[1] καὶ τὴν ἀρχαιότητα τοῦ τύπου. Ἔχουμε ὅμως καὶ τὴν ἐξέλιξη σὲ *ἀλουπούδα, ἀλωπούδα* στὴν Bova, ἀλλὰ *alipûna* στὸ Otranto [2]. Ἡ *Γοργὼ* ἐξελίχθηκε σὲ *Γοργώνα* (*Βοργώνα* διαλ.), ποιὸς ξέρει πῶς, *ἡ λεχὼ* σὲ *λεχώνα* (κοινό, καὶ στὸ Otranto) καὶ *λεχούσα* (ἐπίσης κοινὸ καὶ διαλ.). Τὸ κοινὸ *μαϊμοὺ* (πιθ. τουρκ. maymun, βλ. ΑΝΔΡΙΩΤΗ, *Ἐτυμολ. Λεξ.* [2]) ἐξελίχθηκε σὲ *μαϊμούνα* (Ρόδ.)· *ἡ Ἀρετούσα* τοῦ *Ἐρωτόκριτου* ἴσως δὲν εἶναι δημιούργημα τοῦ ποιητῆ του, ὁ ὁποῖος τὴν ἐναλλάσσει γιὰ μετρικοὺς λόγους μὲ τὸ *Ἀρετή*, δὲν ξέρουμε ὅμως ἂν ὑπῆρξε μεσαιωνικὸς τύπος *ἡ Ἀρετὼ -οὺ* (πβλ. *ἡ Χαριτώ*). Ὁ ROHLFS (*Hist. Gramm.* σ. 94 - 95) ἀναφέρει ἀπὸ τὴν Bova ἕναν ἰδιόρυθμο τύπο *o pappûa*, ποὺ τὸν θεωρεῖ παλιότερον ἀπὸ τὸν *o pappû* (= παπποῦς) καὶ παράλληλον μ' αὐτόν, καὶ γιὰ τὸν ὁποῖο λέγει ὅτι εἶναι ἀκόμα ἀρκετὰ ζωντανὸς σὰν ὑπόλειμμα στὰ *ἰταλικὰ* ἰδιώματα τῆς νότιας Καλαβρίας. Ὁ

1. Βλ. A. DELATTE, *Les Portulans Grecs* 1, 1947, σ. 250 *ἡ ὁρὰ τῆς Ἀλωποῦς*.
2. Βλ. ROHLFS, *Hist. Gramm. der unterital. Gräzität*, 96. 99.

Rohlfs θέλει νὰ τὸν συνάψῃ μὲ τὸ ἀρχ. ἐπίθ. *παππῶος* «mit Einreihung in die Substantiva auf -ας» (*αὐτ.* 95), δὲν ἐξηγεῖ ὅμως πῶς μπορεῖ νὰ γίνῃ αὐτὴ ἡ ἔνταξη καὶ ἡ σημασιολογικὴ μετατόπιση. Νομίζω ὅτι εἶναι καλύτερα νὰ δοῦμε ἐδῶ μιὰν ἄλλη κίνηση ἰσοσυλλαβίας ἀπὸ τὸν πληθυντικὸ *παπποῦδες — τῶν παππούδων*. Ἡ ἀποσιώπηση τοῦ μεσοφωνηέντου *δ* δὲν εἶναι πολὺ συνηθισμένη (σήμερα) στὰ *ἑλληνικὰ* ἰδιώματα τῆς Καλαβρίας, δὲν εἶναι ὅμως σπάνια, καὶ μάλιστα στὶς καταλήξεις *-αδι, -ούδι* (Rohlfs, *ἔ. ἀ.* 51), ὅπως ἄλλωστε φαίνεται κι ἀπὸ τὴν γεν. πληθ. *το pappûo*, ποὺ πρέπει φυσικὰ νὰ προέρχεται ἀπὸ ἀρχικό: *τῶν παππούδων*[1]. Ὁ Rohlfs ἀναφέρει ἀκόμα τὴν λ. *δαγκαμούδα* = Ohrwurm, forfecchia (βλ. *Lex. Graecan.* στὴν λ. *δαγκάνω*), ποὺ κι αὐτὴ δὲν μοιάζει ὑποκοριστική, καὶ τὴν λ. *sakkuta* ἀπὸ τὴν Bova, ποὺ τὴν σχετίζει μὲ τὴν κεφαλονίτικη *σακκούδα* = χελώνα.

Εἶναι λοιπὸν πιὸ πιθανὸ ὅτι ἡ κατάληξη *-ούδιον* δημιουργήθηκε ἀρχικὰ ἀπὸ τὰ ὀνόματα τοῦ τύπου *Ἀγαθοῦς - οῦδος* μόνο μὲ τὴν προσθήκη τῆς κατάληξης *-ιον*, σύμφωνα μὲ τὴν μακρὰ παράδοση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας: *ἡ Γλυκέριον, Καλλίστιον, Λεόντιον, Λοπάδιον, Μύρτιον, Νάννιον* κλπ· τὰ ὀνόματα αὐτὰ συνοδεύονται ἀπὸ θηλυκὸ ἄρθρο, δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἡ ἐπικράτηση ἢ ἡ παράλληλη χρήση τοῦ οὐδετέρου, ὅπως συμβαίνει ἀκόμα καὶ σήμερα στὰ νέα ἑλληνικὰ στὰ ὀνόματα τοῦ τύπου: *ἡ Ἀργυρὼ - τὸ Ἀργυρό, ἡ Μαριγὼ - τὸ Μαριό, ἡ Κατινιὼ - τὸ Κατινιό* κλπ. Μὲ τὴν πληθώρα τῶν κύριων ὀνομάτων σὲ *-οῦς - οῦδος* καὶ μὲ τὴν συνυφασμένη μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση διάθεση ὑποκορισμοῦ καὶ χαϊδολογήματος τῶν παιδιῶν, ἡ ἀπόσπαση μιᾶς νέας ὑποκοριστικῆς κατάληξης *-ουδι(ον)* δὲν παρουσιάζει καμιὰν δυσκολία.

Δὲν πρέπει νὰ παραλείψουμε ὅμως καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὄχι μονάχα ἀπὸ τὰ ὀνόματα τοῦ τύπου *-οῦς - οῦδος* ἦταν δυνατὴ ἡ δημιουργία τῆς κατάληξης *-ούδιον*, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν νέα κατηγορία κυρίων ὀνομάτων σὲ *-οῦ - οῦς*, μιὰ ποὺ ὁ πληθυντικός τους ἦταν ὁπωσδήποτε κι ἐξακολουθεῖ ἀκόμα νὰ εἶναι ἀνισοσύλλαβος σὲ *-οῦδες*. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο λοιπὸν ποὺ ἔχουμε θηλυκὰ τοῦ τύπου *ἡ Κωστήδαινα, ἡ Χατζήδαινα* κτλ. ἀπὸ τὰ ἀρσενικὰ *ὁ Κωστής, ὁ Χατζὴς* μὲ βάση τὸ θέμα τοῦ πληθυντικοῦ *-ῆδες* (βλ. Χατζιδακη, *MNE* 2,72), μποροῦμε νὰ ἔχουμε καὶ ὑποκοριστικὰ σὲ *-ούδιον* ἀπὸ τὸν κανονικὸ πληθυντικό: *οἱ Μελανθοῦδες, οἱ Βασιλοῦδες* κλπ.

Ὅπως γίνεται φανερό, δίνουμε προτεραιότητα στὴν κατάληξη *-ούδι*

---

1. Ὁ Χατζιδακης, *MNE* 2,129 ὑποθέτει ὅτι ὁ τύπος *παππούδ(ς)* προέρχεται ἀπὸ τὸν μεσαιωνικὸ *ὁ παππίας*, καὶ ὅτι *ὁ παππούς* δημιουργήθηκε ἀπὸ συμφυρμὸ τοῦ *(παπίας>) παππούας + πάππος*· νομίζω ὅτι εἶναι καλύτερα νὰ ἑρμηνεύσουμε τὸν τύπο *ὁ παππούς* (διαλ. *ὁ πάππους* Ροδ. ἰδ.) ἀπὸ τὸ ἀρχ. *ὁ πάππος* μὲ ἀναλογία πρὸς τὰ συγγενικὰ *ἀδελφιδοῦς, ἀνεψιαδοῦς* μὲ ἐνδιάμεση ἐπίδραση τῶν τύπων *ἀδελφός, ἐγγονός, ἀνεψιός* κτλ. γιὰ τὴν ὀξυτόνηση *πάππος -* παππός*.

σὰν ὑποκοριστική, καὶ ὄχι στὴν *-ούδα*, γιατί, ὅπως εἴπαμε πρωτύτερα, ἡ τελευταία δὲν θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὑποκοριστική, ἂν ἀποτελοῦσε ἰσοσυλλαβικὴ προέκταση τῆς αἰτιατικῆς, ὅπως δὲν εἶναι ὑποκοριστικὰ τὰ ὀνόματα *ἡ ἐλπίδα, ἡ ἑβδομάδα* κτλ. Ξεκινώντας ὅμως ἀπὸ τὸ οὐδέτερο ὑποκοριστικὸ σὲ *-ούδι* ἦταν δυνατὸ νὰ δημιουργηθῇ μιὰ παράλληλη ὑποκοριστικὴ κατάληξη σὲ *-ούδα*, ὅπως συμβαίνει σὲ πολλὲς ὑποκοριστικὲς καταλήξεις ποὺ ἔχουν ὅμοια ζευγάρια θηλυκοῦ καὶ οὐδετέρου γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο καὶ ὄνομα: *τὸ Μαριγούλλι - ἡ Μαριγούλλα, τὸ Κυριακούλλι - ἡ Κυριακούλλα, τὸ Σταματούλλι - ἡ Σταματούλλα*, ἢ καὶ λίγο διαφορετικά: *τὸ Κατινάκι - ἡ Κατινίτσα, τὸ Ἐλενάκι - ἡ Ἐλενίτσα* κτλ. ἔτσι καὶ *τὸ Μυρσινούδι - ἡ Μυρσινούδα* κλπ. Ἡ προτεραιότητα καὶ ἡ δυναμικότητα τοῦ οὐδετέρου φαίνεται κι ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ οὐδέτερος τύπος ἀποτελεῖ τὴν βάση γιὰ τὴν δημιουργία τῶν ἀρσενικῶν ὑποκοριστικῶν ἐπωνύμων: *τὸ Μιχούδι - ὁ Μιχούδης* (ὄχι *ἡ Μιχούδα - ὁ Μιχούδας*), *τὸ Κυριακούλλι - ὁ Κυριακούλλης* (Ρόδ.), *τὸ Κατινάκι - ὁ Κατινάκης*, ὄχι *ὁ Κυριακούλλας, ὁ Κατινίτσας* (Ρόδ.), ἐνῶ ὁ παππούς του, ὁ γιὸς τῆς *Κατίνας*, ἔγινε *ὁ Κατίνας, ὁ Γιάννης τῆς Πριμῆς* ἔγινε *ὁ Πριμής*.

Ἡ πιὸ πρώιμη μαρτυρία τῆς κατάληξης εἶναι *τὸ σακκούδιον* (3. αἰ. μ.Χ. μὲ ἀμφίβολη σημασία· βλ. LIDDEL - SCOTT - JONES, *Lex.*[9]) [1] καθὼς καὶ *τὸ λινούδιον* ἀπὸ τοὺς παπύρους 4. αἰ. μ.Χ., βλ. PREISIGKE *Worl. d. gr.* τόμ. 2), ἐνῶ ἀπὸ τὸν Ἡσύχιο ἔχουμε τὰ κάπως σκοτεινὰ *γακούδια· ἡδύσματα* (αὐτ. *γάκα· ἡδέως. γακεῖαι· γλυκεῖαι. γάκου· ἡδύ, γλυκύ*)· *τὸ μνούδιον* (ὑποκορ. τοῦ *μνόος*, ὁ), *νανούδιον, ὀστρούδιον*, ἀπὸ ἄλλες βυζαντινὲς πηγές [2]. Στὴν χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη (437,14 Bonn, ἀρχὲς 9. αἰ.) βρίσκουμε τὴν λ. *ξυλοκούκκουδα*, τά, σ' ἕνα σκωπτικὸ λαϊκὸ ποίημα ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορα Μαυρικίου (582 - 602), πρᾶγμα ποὺ προϋποθέτει τὴν ὕπαρξη τοῦ ἁπλοῦ *κουκκούδιν* (ὑποκορ. τοῦ *κόκκος*;) ἀπὸ τὸν 6. τουλάχιστο αἰώνα (πβλ. *παιδὶ - παλιόπαιδο, σανίδι - παλιοσάνιδο, τουφέκι - λιανοτούφεκο* κλπ. [3]). Στὰ *Προδρομικὰ ποιήματα* (12. αἰ.) βρίσκουμε μόνο *τὸ κατούδιν* (HESSELING - PERNOT, *Poèmes prodrom.* IV, 190), ἐνῶ εἶναι συχνὰ τὰ ὑποκοριστικὰ σὲ *-άκιν, -ίτσιν*. Ὁ MULLACH (*Gramm.* σ. 158) ἀναγράφει ἕνα *τρελὸν φιλοσοφούδιν* (= Matrang. *Anecd.* 2,675). Στὸν Διγενὴ Ἀκρίτα (HESSELING, στ. 759) δυὸ *ἀρκούδια* (747 *τοὺς ἄρκους*). Σὲ κύρια ὀνόματα βρίσκουμε τὴν ὑποκοριστικὴ κατάληξη στὰ ὀνόματα *τὸ Μελανούδιον* (Δούκ. 346,17, 15 αἰ.), «Φιλάδελφος

1. Βλ. L. PALMER *A Grammar of the Ptolemaic Papyri*, London 1945, σ. 14 *σακκούδιον, λινούδιον, ἀπτώδιον* (a brook, ἡ παραπομπὴ ἀπὸ THAVORES *BZ* 53, 1960, 29 σημ. 7.

2. Βλ. BUCK - PETERSEN, *A Reverse Index* σ. 64.

3. Γιὰ τὸν μεταπλασμὸ αὐτὸν καὶ τὸ ἀνέβασμα τοῦ τόνου στὴν σύνθεση βλ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΗ, *ΜΝΕ* 2, 171.

ὕπαρχος ὁ τοῦ *Λαμπούδη*» (Θεοφ. Συνεχ. 384,14, 10. αἰ.; βλ. PSALTES, 277), ὅπου φαίνεται πὼς ἔχουμε κιόλας τὴν πρώτη προσαρμογὴ τοῦ οὐδετέρου τὸ *Λαμπούδι* σὲ *ὁ Λαμπούδης*, σύμφωνα μὲ τὸ σχῆμα ποὺ εἴδαμε πιὸ πάνω· τὸ ἴδιο καί: Κωνσταντῖνος *Λειχούδης*, (Κεδρ. 2,563. 19 Bonn) καὶ *τῆς Λειχουδίας* υἱὸς (Κεδρ. 2,570,20· 11. αἰ.) γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο, ὅπου φαίνεται ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Λειχούδης ὀνομάσθηκε ἔτσι ἀπὸ τὸ παρατσούκλι τῆς μητέρας του: ὁ Κωνσταντῖνος τῆς Λειχουδιᾶς > ὁ Κωνσταντῖνος Λειχούδης (στὴ Ρόδο ἕνα παράξενο παρατσούκλι: ἡ *Λουλουδιὰ* γιὰ μιὰν κοπέλλα ποὺ στολιζόταν ὑπερβολικά).

Στὴν νεοελληνικὴ Κοινὴ εἶναι σπάνια καὶ τὰ θηλυκὰ σὲ *-ούδα* καὶ τὰ οὐδέτερα σὲ *-ούδι*. Μάλιστα τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ δὲν ἔχουν πιὰ ὑποκοριστικὴ σημασία· ἀκολούθησαν κι αὐτὰ προφανῶς τὶς ἄλλες κατηγορίες ὑποκοριστικῶν ποὺ ἔχασαν μὲ τὸν χρόνο τὸν ὑποκορισμό: (ὀψάριον > *ψάρι* = ἰχθύς, σήμερα, καὶ ὄχι *ἰχθύδιον*, ὄμμα - ὀμμάτιον > *μάτι* (μμάτι Ροδ. ἰδ.), ψωμὸς - ψωμίον > *ψωμὶ* = ἄρτος, κλπ.)· *ἀρκούδα, καλιακούδα, πεταλούδα, πλεξούδα, φλούδα.*[1] Οὐδέτερα σὲ *-ούδι*, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κοινὰ *φλούδι, χνούδι* σημειώνουμε τὸ *ἀγγελούδι*, τὸ *ἀρκούδι* (*νηστικὸ ἀρκούδι δὲν χορεύει*), ποὺ δὲν μοιάζει ὑποκοριστικὸ (ἀντίθετα θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι τὸ *ἀρκούδα* ἔχει μιὰν δόση μεγέθυνσης)· τὸ *λουλούδι* μένει ἀκόμα ἀνερμήνευτο, νομίζω, παρὰ τὶς φιλότιμες προσπάθειες τῶν γλωσσολόγων[2], τὸ *πελεκούδι* φαίνεται πὼς διατηρεῖ τὴν ὑποκοριστικὴ σημασία, μολονότι δὲν ὑπάρχει οὐσιαστικὸ ποὺ νὰ δηλώνῃ τὴν κανονικὴ κατάσταση (τὸ *πελεκούδι* καὶ ἡ *πλεξούδα* μοιάζουν ρηματικὰ οὐσιαστικὰ ποὺ δηλώνουν τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐνέργειας)[3]. Ἡ ἀρχαιότητα τῶν σχηματισμῶν σὲ *-ούδα* καὶ *-ούδι* φαίνεται ἀκόμα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὑποχώρηση τῆς ὑποκοριστικῆς σημασίας, κι ἀπὸ τὴν δημιουργία μιᾶς νέας ὑποκοριστικῆς κατάληξης *-ουδάκι* (*-ουδίτσα*) ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὴν προσθήκη τῆς κατάληξης *-άκι*, πράγμα ποὺ δείχνει ὅτι ὁ παλιὸς ὑποκορισμὸς σὲ *-ούδι -ούδα* εἶχε πιὰ ἀτονήσει· ἔτσι ἔχουμε: *ἀρκούδα - ἀρκουδάκι, ἀρκουδίτσα*, γιατρὸς - *γιατρου-*

---

1. Ὁ βασικός τους τύπος μᾶς διαφεύγει: *ἀρκοῦς(;)*· *ἄρκος* εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὴν *ΠΔ*· **πεταλοῦς* < **πεταλώ; τὸ πλεξούδα* μοιάζει μεταρηματικὸ ἀπὸ τὸ ἔπλεξα (ἡ πλέξη). Ὁ ΚΟΥΡΜΟΥΛΗΣ, *Ἀντίστροφον Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς*, Ἀθῆναι 1967, ἀναγράφει ἀκόμα τὰ *μουσούδα* καὶ *λιχούδα*. Τὸ τελευταῖο ὅμως εἶναι ἐπίθετο (ἀρσ. *ὁ λιχούδης*).

2. Βλ. D. PHILLIPS, *Glotta* 35, 1956, 150-2 (<**λεγώδιον*). THAVORES, *BZ* 53,1960, 25-36 (<lilium). Ἡ ἔνταξη τῆς λ. μέσα στὴν κατηγορία τῶν ὑποκοριστικῶν σὲ *-ούδι* μᾶς ὁδηγεῖ πρὸς ἕναν τύπο *λολλώ, ἡ*, ὁ ὁποῖος μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν Ἕρμιππο τὸν κωμικὸ (89) στὴν παιδικὴ γλώσσα μὲ τὴν σημασία «anything divinely nice»· βλ. LIDDELL - SCOTT - JONNES, *Lex.*[9] στὴν λ. Στὰ Ροδ. ἰδ. *τό, τὰ λουλλού* στὴν παιδικὴ γλώσσα.

3. Ὁ ΚΟΥΡΜΟΥΛΗΣ, ἔ.ἀ., ἀναγράφει συνολικὰ τοὺς ἑξῆς τύπους σὲ *-ούδι: τραγούδι ἀποφαγούδι, ἀποδιαλεγούδι, ζούδι, πελεκούδι, ἀρκούδι, μυαλούδι, ἀγγελούδι, κοπελλούδι λουλούδι, φλούδι, μαϊμούδι, χνούδι, ἀλεπούδι, σκολειαρούδι, ξεπεταρούδι, μαθηταρούδι, βλασταρούδι, μουσούδι, μαθητούδι.*

δάκι (μὲ ὑποτιμητικὴ σημασία), *λαγὸς - λαγουδάκι*, *λαιμὸς - λαιμουδάκι*, *λάκκος - λακκουδάκι*, *μυαλὸ - μυαλουδάκι*, *μαϊμού - μαϊμουδάκι*, *μαϊμουδίτσα*, *μωρὸ - μωρουδάκι*, *σταυρουδάκι*, *χωριουδάκι* καὶ μερικὰ ἄλλα ἴσως.

Ἔξω ἀκόμα ἀπὸ τὴν ἰωνικὴ διαλεκτικὴ περιοχὴ βρίσκουμε μερικὰ ὀνόματα σὲ *-ούδα* καὶ *-ούδι* χωρὶς φανερὴν ὑποκοριστικὴ σημασία· στὴν Ρόδο μαζὺ μὲ τὰ κοινὰ *ἀρκούδα* (τὸ *πεταλοῦδα* εἶναι νεολογισμὸς [<*πεταλώ; ἀπὸ τὸ *πέταλον*;], *ἡ πλεξούδα* εἶναι ἄγνωστη, ὅπως καὶ *ἡ καλιακούδα*)[1], τὰ ἑξῆς: *ἀμμού(δ)α* τοπων. (ἀπὸ τὸ *ἄμμος* ἢ καλύτερα ἀπὸ τὸ *ἀμμώδης*;), *(ἀ)σκελλαρού(δ)α* (<σκίλλη+;), *ἀσπρούα* (πιθανῶς <ἀσπρόγαια, πβλ. *ὁ ἄσπρογας* Κρήτ.), *κοπελλού(δ)α* (<κοπέλλα) καὶ *κοπελλούα* καὶ *κοπελλουὰ* καὶ *κοπελβά*, μὲ ἀρκετὰ χαϊδευτικὴ σημασία, *χιλιούδα* = σαύρα[2]. Ὁ τύπος *ἀλαπουΐτσα* (<ἀλεπουδίτσα) μὲ ἀλλαγὴ σημασίας(= μανταρίνι, ἀπὸ τὸ πυρὸ χρῶμα), δὲν προϋποθέτει ὑποχρεωτικὰ βασικὸν τύπο ἡ **ἀλαπούδα*, ἀλλὰ ἢ ὑποκορ. κατάληξη *-ιτσα* ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ πληθ. *ἀλεποῦδες* (βλ. παραπ. σ. 295) ἢ κατάληξη σὲ *-ουδίτσα*, θηλ. τοῦ *-ουδάκι*. Ἀπὸ τὰ οὐδέτερα σὲ *-ού(δ)ι* τὸ πιὸ κοινὸ σὲ εὐρύτερον διαλεκτικὸ κύκλο εἶναι τὸ *ζούι* (<ζῴδιον) μὲ τὴν ἀφηρημένη σημασία τοῦ ἀστερισμοῦ, τῆς τύχης, τὸ *λαούδι* Ρόδ. <*λαλούδι* Θήρ.[3], *λαγούδι* Σάμ.[4], τὸ *πιτταρού(δ)ι* (<πιττάριον) = κεφτές, τὸ *μαμμού(δ)ι* = ἔντομο τοῦ σιταριοῦ (<*μαμμώ; ἢ **μάμμος* <μαμμᾶν Ἀριστφ. *Νεφ.* 1383), *φαούδι*, χαϊδευτικὴ ἐπιτίμηση γιὰ τὰ παιδιά, μὲ ἀκαθόριστη σημασία = ὀχληρό, ἄτακτο, ἀνήσυχο (<θέμ. *φαγ-*), *παρακαλετούι*, ἕνα πουλὶ ποὺ ὅταν τὸ πιάσουν τὰ παιδιὰ στὶς βέργες θρηνοτραγουδᾶ καὶ τρίβει τὸν λαιμό του στὰ δάχτυλά τους, σὰν νὰ παρακαλῇ, *ποδιαλλούι* (<ἀπο- ~ ὑπο- *διαλεγούδι*, *διάλλεε καὶ ποδιάλλεε*, *πῆρεν τὰ ποδιαλλούδια*, παροιμ.), τὸ ἀπομεινάρι, τὰ τελευταῖα ἄχρηστα (φροῦτα κττ.), ποὺ ἀπομένουν ὕστερα ἀπὸ ἐπανειλημμένες διαλογές, *ἀγκλεούδι*, *ἐγκλεούδι*, *γκλεούδι*, συχνὸ στὸν πληθ. = ζαχαρωτὰ διάφορα, δῶρα (<*ἐκλεγώδιον D. PHILLIPS, *Glotta* 35, 1956, 150 - 2), *φουφούι*, ἕνα εἶδος ἐξανθήματος (<*ὑποφῴδιον, πβλ. *φῴς - φῳδός*, *φῶδες*, μαρτυρημένο στὴν ἀρχαία γραμματεία, (βλ. LIDD. - SCOTT ἐ. λ. *φωΐς*), γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Ἡσύχιος δίνει τὴν σημασία : «τὰ ἐν τοῖς σκέλεσιν . . . ὑπεκκαύματα τοῦ πυρός, ἐπειδάν τις πλησίον αὐτοῦ καθιζάνῃ», *κουκκού(δ)ι*, ἐξέλκωση στὸ τριχωτὸ μέρος τοῦ

---

1. *κκέλη(δ)ες* — ὀνομ. ἑν. *ὁ κκέλης* (τουρκ. *kel*) — λέγονται ὅλες οἱ πεταλοῦδες (καὶ οἱ φαλακροί)· *τσουλιά*, τὰ (τὸ *τσουλλὶ*) οἱ *πλεξοῦδες*· *καλιακοῦδες* δὲν ὑπάρχουν στὴν Ρόδο.

2. Βλ. D. PHILLIPS ἔ. ἀ. 152 ἀπὸ *συλλιγούδι* (<*συλλεγώδιον). Στὴν Κύπρο *χελεντρούνα* = εἶδος σαύρας, ποὺ ὁ ΧΑΤΖΗΙΩΑΝΝΟΥ, *Κυπρ. Γράμματα* 21, 1956, 49 τὸ παράγει ἀπὸ τὸ *χέλυδρος*(+ χελώνα)

3. «Ἐργαλεῖόν τι τοῦ ὑφάντου, δι' οὗ κτυποῦν ἐπὶ τῆς κόρδας», ΠΕΤΑΛΑΣ, *Θήρα* 88.

4. «Τὸ πλῆκτρον, δι' οὗ πλήττοντες τὸ τόξον καθαίρουσι τὸν βάμβακα», ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σαμιακά* 5,49, διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ μεσαιωνικὸ καὶ διαλεκτικὸ (*λαγούδια καὶ περδίκια* (*λαγούδι* <λαγός.

κεφαλιοῦ (<κόκκος;), *γλιμούι*, τὸ λαίμαργο ζῶο, παιδὶ (<ἔκλιμος, ἐκλιμία [λιμός], ἢ ἀπὸ τὸ *λιμώδης*;), *παππούδια*, τά, οἱ σπόροι τοῦ καλαμποκιοῦ ποὺ φουσκώνουν στὴν φωτιὰ χωρὶς νὰ σκάζουν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ποὺ σκάζουν λέγονται *παπποῦλλες* (θηλ. πληθ. <*πάππος*, καὶ τὰ δυό), *τριφτούι* καὶ *τρουφτούι*, ἕνα εἶδος ζυμαρικοῦ (<*τριφτό*, ποὺ ἐπίσης λέγεται στὰ Ροδ. ἰδ., καθὼς καὶ *τριφτούλλι* <τρίβω), *σκουτούι*, σκοτάδι (<σκότος)· σύνθετο τὸ *μελεκούκκου-(δ)ο* (<μέλι + κουκούδι <κόκκος, βλ. παραπάνω *ξυλοκούκκουδο*), ὁ καρπὸς τῆς *μελεκουκκουδιᾶς* (<*μελικοκκέα;). Ὁ Χ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ (*Δωδεκ. Ἀρχεῖον* 2,1956/57, 163) ἀναγράφει καὶ τὴν κατάληξη *-ούδι* μαζὶ μὲ τὶς ἄλλες ποὺ δηλώνουν ὑποκορισμόν[1], καὶ εἶναι πιθανό, ἀπὸ τὰ παραδείγματα ποὺ παραθέτει νὰ διατηροῦν τὴν ὑποκοριστική τους σημασία τά: *λακκού(δ)ι* καὶ *πυδιακού(δ)ι*[2], ἐνῶ τὰ *αὐγούι* (= εἶδος μανιταριοῦ), *φορδακλούι* (= κάρδαμον τῶν ἑλῶν), *σκορδαλλούι* (= ἀγριόσκορδο), τὸ *λεχούι* (= βρέφος), τὸ *πιτταρούι* (= κεφτές), μαζὶ μὲ τὴν ἀλλαγὴ τῆς σημασίας δὲν δηλώνουν πιὰ ὑποκορισμόν. Γιὰ νὰ πραγματοποιηθῇ ὁ ὑποκορισμὸς παρατηροῦμε καὶ στὴν Ρόδο αὐτὸ ποὺ σημειώσαμε γιὰ τὴν νεοελληνικὴ κοινή, τὸν συνδυασμὸ δηλ. μὲ τὴν κατάληξη *-άκι*: *νερουάκι, χωριουάκι, σταυρουάκι, λαιμουάκι, ζουάκι* κτλ., χωρὶς νὰ ὑπάρχουν καθόλου οἱ τύποι *νερούι, χωριούι* κλπ.[3]

Στὴν Κύπρο — παλιὰν αἰολοαρκαδικὴ περιοχὴ — βρίσκουμε ὅτι οἱ καταλήξεις *-ούδα* καὶ *-ούδι* εἶναι ἀκόμα παραγωγικὲς καὶ συχνές, ἔστω κι ἂν ὄχι σὰν τὶς *-ούλλα -ιν - άκιν*. Ὁ ΑΘ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ σημειώνει (*Κυπριακὰ* 2, ξζ'): «τὰ δ' ἐν κατωτέρῳ βαθμῷ αὐτὰ (δηλ. τὰ μεγεθυντικὰ) δηλοῦντα εἶναι οὐδέτερα λήγοντα ἐν γένει εἰς *-ιν* οἷον *βρουλλίν, καυκάλιν, καλάθιν* . . ., θηλυκὰ δὲ εἰς *-ούδα* καὶ *-ούλλα*· οἷον *κοπελλούδα, μαλλούδα, μηλλούδα* καὶ *μηλλούλα, τερατσούδα*. Τῶν δ' εἰς *-ιν* τούτων ὑποκοριστικὰ εἶναι οὐδέτερα λήγοντα εἰς *-ούδιν* καὶ *-ούριν*· οἷον *βρουλλούδιν, καλαθούδιν* καὶ *καλαθούριν, καυκαλούδιν, πιθαρούδιν*». Ἀπὸ διάφορες ἄλλες κυπριακὲς πηγὲς σημειώνουμε τὰ ὑποκοριστικὰ *ποντικούιν, νουρούιν* (= οὐρίτσα), *κκελλούιν* (πιθανῶς = κρανίο), *ἀμματούιν*,

---

1. Ὁ Π. νομίζει ὅτι ἡ κατάληξη *-ούδι* ἔχει προέλθει ἀπὸ σύνθετα μὲ β' συνθετικὸ τὸ *εἶδος*, σύμφωνα μὲ τὸ Μαυροειδὴς > *Μαυρουδής*, - τὸ *Μαυρουδί*, δὲν προσπαθεῖ ὅμως νὰ δικαιολογήσῃ τὸ ἀνέβασμα τοῦ τόνου. Γι' αὐτὸ περιλαμβάνει, μαζὶ μὲ τὰ οὐσ. σὲ *-ούδι*, καὶ τὰ ἐπώνυμα *Καλούδης, Ἀραπούδης, Καλουδής*, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ α' προερχόταν ἀπὸ τὴν Χίο (βλ. ἐδῶ σ. 303), τὸ β' ἀπὸ τὴν Πόλη, καὶ μόνο ὁ *Καλουδὴς* παράγεται ἀπὸ τὸ *καλοειδής*. Γιὰ τὴν τελευταία κατηγορία λέξεων βλ. Α. Γ. ΤΣΟΠΑΝΑΚΗ, <Μικρὴ συμβολὴ στὴν ἐξέλιξη τοῦ ἑλλ. φωνηεντισμοῦ>, *Ἀφιέρωμα στὴ μνήμη Μ. Τριανταφυλλίδη* σ. 430.

2. Ὁ Π. γράφει *πιδιακούι*· ἡ παραγωγὴ ἀπὸ τὸ *πυτιὰ* ὑπάρχει ἤδη ἀπὸ τὸ 1940 στὴν μελέτη μου *La phonétique des parlers de Rhodes* σ. 106 (< πυτιακὸς > *πυδιακός*).

3. Ὁ ROHLFS, *Hist. Gr.* 190 ἀναφέρει τὸ οὐσ. *partenúdi* καὶ ὑποκορ. ἐπιθέτων: *μαυρούδι, πρασινούδι, μεγαλούδι, ἀσπρούδι* (=ὑπόμαυρο, κλπ.), τὰ ὁποῖα ὁ KAPSOMENOS, *BZ* 46, 1953, 341, ἀνάγει στὰ ἐπίθ. σὲ *-ώδης*, σωστά.

καττούιν (γατάκι), *λαιμούιν, ρουθουνούιν* [1]. Πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἡ Κυπριακὴ διάλεκτος διασώζει ἀκόμα τὸ φαινόμενο ποὺ ἄρχισε νὰ ἐκδηλώνεται στὴν Κοινὴ ἢ στὴν ἰωνικὴ περιοχὴ τῆς Μ. Ἀσίας, τὸ ὁποῖο ἔφτασε ἀπὸ τὶς ἴδιες πηγές, πιὸ ἀδύναμο , καὶ στὴν Ρόδο, δὲν μπόρεσε ὅμως νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὴν Κρήτη ἢ τὴν Πελοπόννησο. Γι' αὐτὸ θεωρῶ σκόπιμο νὰ σημειώσω καὶ τὴν συχνὴ παρουσία τῶν θηλυκῶν κυριωνυμικῶν σὲ *-οὺ* στὴν Κύπρο, ἡ *Αννεζού, Ἀννού, Βασιλού, Ἐλεγκού* (*Ἐλένη*), *Εὐγενοῦ, Εὐτυχοῦ, Λενού, Παναγιωτού* κλπ. [2], ποὺ τὰ βρίσκουμε καὶ στὸν Πόντο, καὶ ποὺ εἴδαμε (σ. 294) ὅτι θὰ μποροῦσαν νὰ ἀποτελέσουν τὴν προβαθμίδα τῆς ἐξέλιξης σὲ *-ούδα*.

Πιὸ κοντὰ πρὸς τὴν μεγάλη ἰωνικὴ περιοχή, μολονότι διαλεκτικὰ διαφορετική, βρίσκεται καὶ ἡ διάλεκτος τῆς Λέσβου, ἀπὸ τὴν ὁποία ὁ P. KRETSCHMER (*Der heutige lesbische Dialekt*, Βιέννη 1905, 351-2) δίνει καὶ μερικὰ παραδείγματα σὲ *-ούδα*, διευκρινίζοντας ὅτι παράλληλα πρὸς ὅσες ὑποκοριστικὲς καταλήξεις ἀνέφερε, ὑπάρχουν καὶ ἄλλες, ὅπως σὲ *-ούδα -ούδι: ψ'χούδα, γριjούδα, πορτούδα, φουλούδα* (<φωλεά), *κορούδα, Παναγιούδα* (<Παναγιά), *καλούδα* (<*καλή*), *μικρούδα*· οὐδέτερα σὲ *-ούδι: παρακουρούδ'* (= παρακόρη), *κουπιλούδ'* (<κοπέλλα), *πιλικούδ'*. Ἡ κύρια ὑποκοριστικὴ κατάληξη τοῦ οὐδετέρου στὴν Λέσβο εἶναι ἡ *-έλλι* (αὐτ. 350-1), ποὺ εἶναι καὶ σχεδὸν μοναδικὴ ἐκεῖ, πρᾶγμα ποὺ ἀποκλείει προκαταβολικὰ κάθε σκέψη γιὰ ξένη ἐπίδραση [3].

Στὴν ἴδια περίπου περίπτωση μὲ τὴν Λέσβο θὰ κατατάξουμε καὶ τὸ ἰδίωμα τοῦ Βελβεντοῦ [4], στὴν νότια πλευρὰ τῶν Πιερίων, ὅπου σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρία τοῦ ΜΠΟΥΝΤΩΝΑ «ἡ κατάληξις *-ούδι* εἶναι ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ τοῖς πέριξ ἡ κατ' ἐξοχὴν ὑποκοριστική [5]. Ἐν Βελβεντῷ δὲ καὶ τοῖς περιχώροις *καθόλου ἠμαυρώθη* ἡ ὑποκοριστικότης τῆς καταλήξεως ταύτης, ὀνό-

1. Ν. ΚΛΗΡΙΔΗΣ, *Κυπρ. Γράμματα* 21, 1956, 120.

2. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, *ἔ. ἀ.* 2, ξδ'.

3. Ὁ KRETSCHMER, *αὐτ.* 360-1, τὴν θεωρεῖ λατινογενὴ μὲ ἐπίδραση τῆς ἰταλ. *-ello*. Ὁ σοφὸς ἐπιστήμονας ἔχασε μιὰν λαμπρὴ εὐκαιρία νὰ προσθέσῃ ἕνα ἀκόμα ἀρχαιοδιαλεκτικὸ στοιχεῖο — αἰολικὸ αὐτὴν τὴν φορά (πῶς μποροῦσε μιὰ λατινογενὴς κατάληξη νὰ ἐντοπισθῇ μόνο στὴν Λέσβο;), καὶ ὄχι ἁπλῶς λεξιλογικὸ ἀλλὰ παραγωγικὸ — σὲ ὅσα σώζονται στὰ Νέα Ἑλληνικά. Ἡ κατάληξη πιστεύω κι ἐγὼ (πβλ. καὶ KAPSOMENOS, <Die griech. Spr. zwischen Koine u. Neugr.>. *Berichte zum XI. Intern. Byz. - Kongreß*, München 1958, σ. 37, καὶ *BZ* 46,1953, 340) ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὸ *-ύλλιον* μὲ κανονικὴ αἰολικὴ προφορὰ *υ* = *ί* (στὴν πρώτη φάση) καὶ προσαρμογὴ πρὸς τοὺς νόμους τῶν βόρειων ἰδιωμάτων (*ε*> *ι*, *ι* >*έ*) στὴν δεύτερη. Αὐτὰ ὅμως χρειάζονται διερεύνηση.

4. ΕΥΘ. ΜΠΟΥΝΤΩΝΑ, <Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Βελβεντοῦ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ>, *Ἀρχεῖα νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης*, τόμ. Α', 1892, 1-121.

5. *Αὐτ.* σ. 59. Βλ. καὶ περιοδ. *Μακεδονικὴ Ζωὴ* τεῦχ. 19, Δεκ. 1967 σ. 38 *πηγαδούδια* (ἀβαθῆ φρέατα. . .), *πλούδ'* < *πουλούδι* = *πουλάκι*, *γαστηρούδ'* = (φιάλη ὁμοιάζουσα μὲ γαστέρα), ἀπὸ τὴν Κουλακιὰ (περιοχῆς Θεσσαλονίκης).

ματα δὲ ὑποκορισθέντα ἄλλοτε δι' αὐτῆς[1] σῴζονται ἱκανά: *κουμπαρούδι, πιλικούδι* (= πελεκούδι, *βουχούδι, χνούδι, κουκκούδι, καμαρούδι, ἀρκούδι, καλικούδι, βακακούδι*»[2].

Μὲ τὴν μνεία τοῦ παλιοῦ ἰδιώματος τῆς Θεσσαλονίκης — σήμερα εἶναι μᾶλλον δύσκολο νὰ μιλᾶ πιὰ κανεὶς γιὰ ἰδίωμα[3] — ἀπὸ τὸν ΜΠΟΥΝΤΩΝΑ καὶ μὲ τὴν περίπτωση τοῦ Βελβεντοῦ, ἀγγίζουμε τὰ ἀκραῖα δυτικὰ σύνορα[4] τοῦ ἁπλώματος τῶν ὑποκοριστικῶν αὐτῶν καταλήξεων ἔξω ἀπὸ τὴν ἰωνικὴ περιοχή, τὴν ὁποία πρέπει νὰ ὁρίσουμε στὰ ἀνατολικὰ μιᾶς νοητῆς γραμμῆς ποὺ κατεβαίνει ἀπὸ τὸν Ἀξιὸ στὸν Εὐβοϊκὸ κόλπο, χαμηλώνει λίγο πιὸ κάτω ἀπὸ τὸ Σούνιο καὶ τραβᾶ ἀνατολικὰ πρὸς τὰ νότια τῆς Σάμου καὶ πρὸς τὸν Πόντο, περιλαμβάνοντας ἔτσι τὴν περιοχὴ Θεσσαλονίκης, τὴν Χαλκιδική, Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ Θράκη, τὴν Εὔβοια, τὶς Κυκλάδες καὶ μεγάλο τμῆμα τῆς Μ. Ἀσίας ὡς τὸν Πόντο, χωρὶς νὰ μποροῦμε νὰ ὁρίσουμε στὶς λεπτομέρειες ποιὰ εἶναι ἡ θέση τῶν ἴδιων καταλήξεων στὶς αἰολικὲς περιοχὲς τῆς Μ. Ἀσίας[5], στὴν Κωνσταντινούπολη κτλ. Μέσα στὴν μεγάλη αὐτὴν περιοχὴ θὰ δώσουμε ὅσα παραδείγματα ἔχουμε ἀπὸ διάφορα μέρη.

Ὁ Α. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ *Γραμματικὴ τῶν βορείων ἰδιωμάτων*, Ἀθήνα 1926, σ. 107 δίνει τὴν ἐξῆς ἔκταση τῶν δυὸ ὑποκοριστικῶν καταλήξεων: Ἀδριανούπολη, Αἶνος, Δαρδανέλια, Θεσσαλονίκη, Ἴμβρος, Κυδωνίαι, Κύζικος, Λέσβος, Μακεδονία (Νιγρίτα, Σέρρες, Χαλκιδική), Σαμοθράκη, Σαράντα Ἐκκλησίαι. Ἰδιαίτερα γιὰ τὴν Χαλκιδικὴ ἔγραψε ὁ ἴδιος συγγραφέας[6] καὶ ἀναφέρει τὸ φαινόμενο. Προσθέτω πρὸς τὰ βόρεια τῆς Μακεδονίας, στὴν βουλγαρικὴ τώρα περιοχή, τὸ ἰδίωμα τοῦ χαμένου πιὰ Μελένικου[7], τὴν

---

1. Ὑπογραμμίζω.

2. Ὁ ΜΠ. γιὰ τὴ λ. *βακακούδι* προσθέτει : «ὁ κατὰ τὸ νῦν γλωσσικὸν αἴσθημα ὑποκοριστικὸς τύπος τοῦ *βάκακας* (= βάτραχος) εἶναι *βακακούλλι* ὁ δ' εἰς *-ούδι* τύπος ἀπέμεινεν εἰς τὴν σημασίαν ὅλως συγκεκριμένου πράγματος (ἰδ. λεξ.)». Στὸ Λεξιλόγιο (σ. 79) *βακακούδι* = «ὡρισμένον μέρος ἐκ τοῦ χοιρείου κρέατος».

3. Πολὺ λίγα βόρεια στοιχεῖα γίνονται αἰσθητὰ ἀμέσως. π. χ. *σὲ εἶπα, μὲ ἔδωσε,* καὶ τὸ ἀναπόφευκτο ἀνάδρομο φαινόμενο ψεύτικης ἀποκατάστασης: *ἄσε μου ἥσυχη, μοῦ ἔφερε ὡς τὸ σπίτι.* Ἡ νεοελληνικὴ κοινὴ ἢ μιὰ βόρεια φάση της ἐπικρατεῖ.

4. Ἡ πιὸ δυτικὴ μαρτυρία ποὺ βρέθηκε, προέρχεται ἀπὸ τὴν Γέρμα Καστοριᾶς μὲ τοὺς τύπους *ἀγγελούδ', ἀρκούδ'*. (Χ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα Γέρμα Καστοριᾶς*, Θεσσαλονίκη 1962, σ. 427).

5. Ὁ Α. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, *Γραμμ.. τῶν βορ. ἰδ.* σ. 107 περιλαμβάνει καὶ τὶς Κυδωνίες μαζὶ μὲ τὶς ἄλλες περιοχές.

6. <Τὰ ἰδιώματα Ἄθω καὶ Χαλκιδικῆς>, *Λεξικογρ. Ἀρχ.* 6, 1923, 138 «ἰδιάζουσα εἶναι ἡ ὑποκοριστικὴ κατάληξις *-ούδα* διὰ τὰ ἐκ θηλυκῶν ὑποκοριστικὰ καὶ *-ούδι* διὰ τὰ τὰ ἐξ οὐδετέρων».

7. Π. ΣΠΑΝΔΩΝΙΔΗ, *Μελένικος, ὁ νεκρὸς μακεδονικὸς Ἀκρίτης*, Θεσσαλονίκη 1930, 124, 154.

Θάσο [1], τὴν Ξάνθη [2], τὴν Κομοτηνὴ [3] καὶ τὴν περιοχὴ τῆς Φιλιππούπολης [4] καὶ τῆς πιὸ ἀνατολικῆς ἀπὸ αὐτὴν περιοχῆς τῆς βόρειας καὶ ἀνατολικῆς Θράκης (Καβακλὶ κλπ.· οἱ κάτοικοί τους τώρα βρίσκονται στὰ Κουφάλια, 40 χιλ. ΒΔ τῆς Θεσσαλονίκης) [5]. Τὰ παραδείγματα ποὺ ἀκολουθοῦν προέρχονται ἀπὸ τὶς βιβλιογραφικὲς πηγὲς ποὺ μνημονεύω, ἀπὸ πληροφορίες κι ἀπὸ προσωπικὴ ἐμπειρία:

α. *-ούδα: βιργούδα, γατούδα, Γιουφτούδα, Θριμμούδα, Θυμ'γούδα* (<Εὐθυμία), *Καλλιτσούδα, Κατερ'νούδα καψούδα, κρατσουνούδα* (κρατσούνα= κεφάλι) *μιὰ κισούδα* (θηλ. *κεσέ*), *μουκουσούδα* (= βουκίτσα), *κομματούδα, Λινκούδα* ('Ελένη), *Μαρ'γούδα, Νιστασούδα* (<'Αναστασία), *πιττούδα, Πουλτούδα* (=Πολίτισσα), *Ρηνούδα, σκ'λούδα* (<σκύλλα), *τσακ'ρούδα* (=τσακιρούδα, γαλανομμάτα), *φανταούδα* (=φανταγούδα <φαντάζω, ξυπασμένη), *φιργαρούδα* (<φιργαδούδα, ἀνομοίωση, φιργάδα = λυγερὴ κοπέλλα), *Κωστούδα* (Κωνσταντούλα), *Πουγκούδα* (Παγωνίτσα), *Padούδα* (Χαρίκλεια - Ράδου), *Ραχμανούδα* (κόρη τῆς οἰκογένειας *Ραχμανούδη*), *Στεφούδα* (κόρη τῆς οἰκογένειας *Στεφούδη*, *'Αννούδα, Μαριγούδα, Σταυρούδα* [5].

β. *-ούδι: γατούδι, κεφτεδούδι, κρομμυδούδι, κουρτσούδ', πιδούδι, ποδαρούδ', σκλούδι* (<σκυλούδι), *τιν'κούδι* (<τενεκούδι), *τσιζβούδι* (=μικρὸς τσισβὲς=καφεμπρίκι), *τσιμπιρούδι, χαγιατούδι, χαλβαδούδι, τὸ χιρούδι.*

γ. *-ούδης: Γιωργούδ'ς* (= Γεωργάκης) *Χουτούδ'ς* (= Χριστάκης), ἐπώνυμα: *Μαρινούδης, Στεφούδης, Μιχαλούδης, Ρεκούδης, Παπαχριστούδης.*

Διαβαίνοντας τὸν 'Ελλήσποντο προσθέτουμε ἀκόμα σὲ ὅσους τόπους ἀναφέρει ὁ Παπαδόπουλος, καὶ τὴν περιοχὴ τῆς Προύσας (Ντεμίρντεσι), ὅπως μαθαίνουμε ἀπὸ τὴν μελέτη τοῦ C. DANGUITSIS (*Étude descriptive du dialecte de Démirdési*, Παρίσι 1943, σ. 134), ὁ ὁποῖος λέει ὅτι παράλληλα πρὸς τὶς ὑποκοριστικὲς καταλήξεις σὲ *- άκις(-ακ'ς) - ίτσα, -ούλα* κτλ. εἶναι παραγωγικὲς καὶ οἱ καταλήξεις *-ούδης -ούδα -ούδι* μὲ ὑποκοριστικὴ σημασία: Θανάις - *Θανασούδης*, Γιῶργος - *Γωργούδης*, 'Απόστολος - *'Αποστολούδης*, πόρτα - *πορτούδα*, φωλιὰ - *φωλούδα*, jεναίκα - *jεναικούδα*, πεντάρα - *πενταρούδα*, παιδὶ - *παιδούδ'*, σπίτι - *σπιτούδ'*, κάτα - *κατούδ'*.

---

1. Γιὰ τὴν Θάσο ἔχουμε τώρα τὴν μελέτη τοῦ Δ. ΤΟΜΠΑΪΔΗ, *Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῆς Θάσου*, Θεσσαλονίκη 1967, σ. 39 *Μανωλούδ,' Δημητρούδ'ς, λαγκούδα, γουνούδα* (<γουνά), *θειούδα* κλπ., *Μαρούδα, Νιστασούδα* κλπ., *ἀβγούδ', ἀγκουνούδ', δασκαλούδ,'* κλπ.

2. *Θρακικὰ Χρονικὰ* (Ξάνθη) 4, 1964, 53. 189. 5, 1965, 237. 238.

3. Προσωπικὴ ἀντίληψη.

4. Πβλ. *'Αρχ. Θρακ. Γλωσσ. καὶ λαογρ. ὑλικοῦ* 11, 1944-45, 141. 143 Φιλιππούπολη.

5. Τὰ παραδείγματα (στὸ τέλος τοῦ α.) τὰ χρωστῶ στὸν φιλόλογο κ. Καραδημητρίου, τὸν ὁποῖο εὐχαριστῶ.

Ἀκόμα μέσα στὴν μεγάλη ἰωνικὴ περιοχὴ πρέπει νὰ σημειώσουμε τὴν παρουσία τῆς κατάληξης στὸ ἰδίωμα τῆς Χίου. Ὁ ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ σ' ἕνα σύντομο σημείωμα στὴν *Ἀθηνὰ* 28, 1916, 285-7 ἐπαναλαμβάνει τὶς γνωστὲς ἀπόψεις του γιὰ τὴν παραγωγὴ τῆς κατάληξης *-ούδιν*, δίνει ὅμως παράλληλα κι ἕναν πολύτιμο κατάλογο 70 περίπου ἐπωνύμων σὲ *-ούδης* ἀπὸ τὴν Χίο, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι οἱ καταλήξεις *-ούδα* καὶ *-ούδιν* τουλάχιστο ἦταν —ἂν δὲν εἶναι ἀκόμα, ὅπως θεωρῶ πιὸ πιθανὸ — παραγωγικὲς στὰ χιώτικα ἰδιώματα. Ἡ ὑποψία αὐτὴ ἐνισχύεται κι ἀπὸ τὴν πληροφορία τοῦ ΧΑΤΖΙΔΑΚΗ (αὐτ.): «ἀντὶ τοῦ τύπου *-ούδης* λέγεται ἔτι καὶ ὁ ἀρχαιότερος οὐδ. εἰς *-ούδιν: τὸ Λαμπρινούδιν, τὸ Σπανούδιν* κτλ., ἀκριβῶς ὅπως παρὰ τὸν τύπον εἰς *-άκις* λέγεται ἐν Κρήτῃ . . . καὶ ὁ ἀρχαιότερος. . . εἰς *-άκιν: τὸ Παππαδάκιν, τὸ Φιλιππάκιν* κτλ.». Ἀτυχῶς δὲν βρῆκα τίποτε ἄλλο οὔτε στοῦ Κ. ΑΜΑΝΤΟΥ, *Συμβολὴ εἰς τὸ Χιακὸν γλωσσάριον*, Ἀθήνα 1926 (εἶναι ἀλήθεια ὅτι αὐτὸ εἶναι πολὺ σύντομο καὶ ἐκλεκτικό· σημείωσα μόνο τὸ *παρτενούδι*, φυτὸ) οὔτε, — προπάντων — στοῦ Η. PERNOT τὴν δίτομη μελέτη γιὰ τὰ ἰδιώματα τῆς Χίου [1], καὶ αὐτὸ μοῦ φαίνεται παράξενο. Ἂς προσθέσουμε καὶ τὴν Κύθνο, ἀπὸ τὴν ὁποία ὁ Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ *(Λεξικογραφ. Ἀρχ.* 6,1923, 310-11*)* δίνει τὰ παραδείγματα: «*ἀσκούδι, ζούδι, καλούδι, κωπελλούδι, λαούδι, λειχούδι, μαυρούδι* (=μέλας οἶνος), *παπούδι* (=φασίολος ἐντὸς λοβίων), *σιλιγούδι, φαούδι*, τοπων. *Ἀρκούδι, Γιαλούδι*, οὐχὶ πάντοτε μεθ' ὑποκοριστικῆς σημασίας».

Ὁ ΚΑΡΑΤΖΑΣ στὴν μελέτη του γιὰ τὰ «*Ὑποκοριστικὰ τοῦ ἰδιώματος Κύμης καὶ περιχώρων*» (διδακτ. διατρ. Ἀθήνα 1954) ἀσχολεῖται μὲ τὶς ἰδιωματικὲς ὑποκοριστικὲς καταλήξεις *-άγι, -ίγι, -ούγι*, καὶ τὶς παράγει, πειστικὰ νομίζω, ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες *-άδι -ίδι, -ούδι*. Στὸ τέλος (σ. 45-63) παραθέτει ἕναν ἀλφαβητικὸ πίνακα οὐδέτερων ὑποκοριστικῶν (βαφτιστικῶν, οὐσιαστικῶν, ἐπωνύμων, τοπωνυμίων) μὲ τὶς ἴδιες καταλήξεις, ἀπὸ τὸν ὁποῖο φαίνεται ὅτι ἡ πρώτη εἶναι ἡ πιὸ παραγωγικὴ (262 περιπτώσεις), ἡ δεύτερη ἐλάχιστα (24 περ.), ἐνῶ ἡ *-ούγι* ἀποτελεῖ τὸ 1/3 τῶν ἄλλων δυὸ μαζὶ (101 περιπτώσεις). Τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον ὁπωσδήποτε εἶναι ὅτι καὶ οἱ τρεῖς εἶναι ἀκόμα παραγωγικὲς σ' αὐτὴν τὴν κεντροανατολικὴ περιοχὴ τῆς Εὔβοιας. Γιὰ τὴν ὑπόλοιπη Εὔβοια ὁ ΚΑΡΑΤΖΑΣ δὲν λέει τίποτε. Ἀπὸ τὴν μελέτη τοῦ Δ. ΣΕΤΤΑ, *Γλῶσσα καὶ λαογραφία τῆς Εὐβοίας* (Ἀθήνα 1960) [2], βρῆκα *τὰ τσοπανούδια* (σ. 33 = οἱ παραγιοὶ τοῦ τσοπάνη) καὶ τὸ τοπων. *τοῦ Μαντουδιοῦ* (σ. 36).

Οἱ ἀπόψεις τοῦ ΚΑΡΑΤΖΑ γιὰ τὴν παραγωγὴ τῆς κατάληξης *-ούδι* ἐκθέτονται σὲ μιὰν μεγάλη ὑποσημείωση (σσ. 13-14), στὴν ὁποία ὁ συγγραφέας

---

1. *I. La Phonétique des parlers de Chio*, Παρίσι 1907. *II. Morphologie des parlers de Chio*, Παρίσι 1946.

2. Ὁ τίτλος τῆς ἐργασίας αὐτῆς εἶναι πολὺ εὐρύτερος ἀπὸ τὸ περιεχόμενό της· περιγράφεται κυρίως ὁ ποιμενικὸς βίος τῆς Κοινότητας Ἁγ. Ἄννας (Β. Εὔβοια).

ἀναζητεῖ βασικὲς λέξεις ἀπὸ τὶς ὁποῖες μὲ προσθήκη τῆς κατάληξης *-ίδιον* (*βοΐδιον, ροΐδιον*), *-διον* (*ὀστούδιον, χνούδιον, λινούδιον* <ἐπίθ. λινοῦς, ἐρεοῦς, μολυβοῦς), ἀπὸ λέξεις σὲ *-ῴδιον* (*λαγῴδιον, κῴδιον*· ἐδῶ θὰ μποροῦσε νὰ προστεθῇ καὶ τὸ *τραγῴδιον*), ἀπὸ ἐπίθετα σὲ *-ώδης* (*ἐλαιούδης* ἐλαιώδης· σως θὰ πήγαινε ἐδῶ καὶ τὸ *λιχούδης* <*λιχώδης), καὶ τέλος ἀπὸ οὐσιαστικὰ σὲ *-υς* (βότρυς, ἰχθύς, ὀφρύς> *βοτρύδιον, ἰχθύδιον, ὀφρύδιον*, μὲ προφορὰ υ>*ου*) δημιουργήθηκε τελικὰ αὐτὴ ἡ κατάληξη. Προσθέτει ἀκόμα ὁ ΚΑΡΑΤΖΑΣ: «τέλος νεωτέρα πηγὴ πλουτισμοῦ τοῦ *-ούδι* εἶναι ἡ λατινοϊταλικῆς ἀρχῆς κατάληξις *-ούδα*, τὴν ὁποίαν ὁ ΦΙΛΗΝΤΑΣ, *Γραμματικὴ τῆς ρωμαίικης γλώσσας* Β' Ἀθήνα 1910, σ. 468, 486, κακῶς, φαίνεται θεωρῶν ὡς μοναδικὴν ἀρχήν του». Ἔχω τὴν ἐντύπωση ὅτι ἡ ἀναζήτηση καὶ ἄλλων πιθανῶν πηγῶν ἀπὸ τὶς ὁποῖες θὰ μποροῦσε νὰ προέλθῃ ἡ τόσο διαδομένη κατάληξη *-ούδι*, δείχνει ὅτι ὁ ΚΑΡΑΤΖΑΣ δὲν θεωρεῖ ἀρκετὴ τὴν παραγωγὴ τοῦ ΧΑΤΖΙΔΑΚΗ καὶ προσπαθεῖ νὰ τὴν ἐνισχύσῃ. Δὲν ἀποκλείεται ὁρισμένες παρατηρήσεις τοῦ Κ. νὰ εἶναι σωστές, τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι ἀπὸ τὴν τελευταία π. χ. κατηγορία ξέρουμε μόνο τὸν τύπο *φρούι* (<ὀφρύδιον Κύπρ., καὶ τοπων. στὴν Ρόδο), ἐνῶ ἀπὸ τὰ *μύδι, βοτρύδι* τὸ πρῶτο εἶναι κοινό, τὸ δεύτερο διαλεκτικὸ (Ρόδ. *βοτρί*<βοτρύ(δ)ι), πρέπει νὰ μᾶς πείσῃ ὅτι ἡ μεγάλη παραγωγικότητα τῆς κατάληξης *-ούδι* πρέπει νὰ στηριχθῇ καὶ σὲ μιὰν ἐξίσου μεγάλη κατηγορία ὀνομάτων. Ἡ μὴ συνεξέταση ἐξ ἄλλου τῆς τόσο διαδομένης καί, ὅπως ἐλπίζω πὼς φάνηκε, συγγενικῆς ὑποκοριστικῆς κατάληξης *-ούδα*, ἡ ὁποία δὲν ξέρω γιατί θεωρεῖται «λατινοϊταλικῆς ἀρχῆς»[1] δείχνει ὅτι δὲν ἔγινε τὸ τελικὸ βῆμα γιὰ τὴν ἀνεύρεση τῆς πραγματικῆς ἀρχῆς τοῦ φαινομένου.

Στὰ Ποντιακὰ τέλος ἰδιώματα ἡ κατάληξη *-ούδα* δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ μεγάλη διάδοση, ἡ *-ούδι* ὅμως εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς καταλήξεις ὑποκορισμοῦ (ἡ πιὸ συχνὴ εἶναι ἡ *-όπον* καὶ *-ίτζιν*). Σύμφωνα μὲ τὸν Α. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟ (*Ἱστορικὴ Γραμμ. τῆς Ποντικῆς διαλέκτου*, Ἀθήνα 1955) ἡ κατάληξη *-οῦ* χρησιμεύει γιὰ τὸν σχηματισμὸ ὀνομάτων γυναικῶν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἀντρός τους: ἡ *Ἀφεντουλοῦ, Γιακωβοῦ, Δημητροῦ* κλπ., καὶ θηλυκῶν οὐσιαστικῶν καὶ ἐπιθέτων: *ἡ βρωμοῦ, ἡ γλωσσοῦ, ἡ γυρευοῦ, ἡ ἐριστοῦ* (= φίλερις), κ. ἄ. (σ. 136). Ἡ κατάληξη *-ούδα* ἀντιπροσωπεύεται μόνο μὲ δυὸ παραδείγματα (σ. 136): *ἀναβαλλούδα* (= μῦς ἀρουραῖος), *καλογεννούδα* (= πολύτεκνη γυναίκα), ποὺ δὲν φαίνεται νὰ ἔχουν ὑποκοριστικὴ σημασία. Ἡ κατάληξη *-ούδιν* ἀναφέρεται σὰν ὑποκοριστική: *ἀρκούδιν, κατούδιν, λυκούδιν* (σ. 139).

---

1. Ἴσως ἔτσι καταλαβαίνουμε καὶ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Κοραῆ γιὰ τὴν *-ούδι* «ἡ βάρβαρος αὕτη κατάληξις», ποὺ ἀναφέρεται χωρὶς παραπομπὴ ἀπὸ τὸν MULLACH, *Gramm.* 158.

Ἐλπίζω ὅτι φάνηκε πέρα ἀπὸ κάθε δικαιολογημένη ἀμφιβολία ἡ διαλεκτικὴ ἔκταση τῶν καταλήξεων *-ούδα* καὶ *-ούδι* στὶς παλιότερα ἰωνικὲς περιοχὲς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, ἡ ἀρχαιοδιαλεκτική τους προέλευση καθὼς καὶ ἡ παραγωγικότητά τους ἀκόμα καὶ σήμερα, σὲ οὐσιαστικὰ καὶ σὲ κύρια ὀνόματα θηλυκά· ὅτι ἐξηγήθηκε ἐπίσης ἱκανοποιητικὰ καὶ ἡ περιορισμένη παρουσία της σὲ ἄλλες διαλεκτικὲς περιοχὲς ἐξωϊωνικές, στὶς ὁποῖες ἡ ἐπίδραση τῆς Κοινῆς ἦταν αἰσθητὴ (Κάτω Ἰταλία, Κύπρος, Ρόδος), ὅσο καὶ ἡ ἐπέκτασή της ἀπὸ ἰωνικὲς περιοχὲς σὲ γειτονικὲς (αἰολικές: Λέσβος, νοτιοδυτικὴ Μακεδονία, Προύσα;)

Τὰ συμπεράσματα στὰ ὁποῖα μποροῦμε νὰ καταλήξουμε εἶναι τὰ ἑξῆς:

α) ὅτι τὸ φαινόμενο δὲν εἶναι ἄσχετο μὲ τὴν ἀνισοσύλλαβη κλίση, ἀλλὰ ἀπεναντίας μιὰ ἀκόμη πιὸ προχωρημένη φάση τῆς ἐξέλιξής της.

β) ὅτι ἐμφανίσθηκε στὸν ἰωνικὸ διαλεκτικὸ χῶρο καὶ μπῆκε στὴν Κοινή, ὅπου ὅμως δὲν μπόρεσε νὰ ἐπικρατήσῃ, ὅπως ἔγινε μὲ τὸ κλιτικὸ σύστημα.

γ) ὅτι δὲν διαδόθηκε στὶς δωρικὲς καὶ κυρίως αἰολικὲς περιοχές. Γιὰ τὶς δωρικὲς περιοχὲς ὑποψιάζομαι σοβαρὰ ὅτι ἡ κατάληξη *-άκι*, ὅποια κι ἂν εἶναι ἡ πηγή της, ἐπηρεάστηκε κι ἀπὸ τὰ δωρικὰ ὀνόματα σὲ *-ᾶξ*, καὶ ὅτι ἡ συχνὴ παρουσία της στὰ ὑποκοριστικὰ καὶ τὰ κύρια ὀνόματα στὴν Κρήτη καὶ Ρόδο (τῆς *-ᾶκος* στὴν Μάνη), ἔχει διαλεκτικὸν χρωματισμό, καὶ πρέπει νὰ ἐρευνηθῇ.

δ) ὅτι παρ' ὅλην τὴν ὑποχώρηση στὴν μεγάλη γλωσσικὴ περιοχὴ τῆς μεταγενέστερης Κοινῆς (ὅπου διατήρησε ὁρισμένες θέσεις), μολαταῦτα ἐπεκράτησε σὲ ὅλην τὴν ἰωνικὴ περιοχὴ στὴν πλατιά της σημασία καὶ ἀκτινοβόλησε μάλιστα στὴν περιφέρειά της, καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι γόνιμο καὶ σήμερα.

*

Σὲ πολλὲς διαλεκτικὲς μελέτες ἔχω προσπαθήσει νὰ δείξω ὅτι οἱ ἀρχαῖες διάλεκτοι οὔτε χάθηκαν τόσο πρόωρα, ὅσο πιστεύεται, οὔτε τόσο ριζικά. Εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ διαπιστώνω τὴν τόσο σοβαρὴ ἐπίδραση τῆς ἰωνικῆς σὲ ἕνα τόσο διαδομένο φαινόμενο καὶ—πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσω— πέρα ἀπὸ τὶς προσδοκίες ἀπὸ τὶς ὁποῖες ξεκίνησε ἀρχικὰ ἡ ἐξέταση τοῦ φαινομένου. Ἐκεῖνο ποὺ μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε, γιατὶ ἔχει γενικότερη σημασία, εἶναι ὅτι ἡ ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας γράφτηκε, ὅπως γράφτηκε, πρόωρα καὶ μονόπλευρα. Ὅπως συμβαίνει συχνά, ἕνα μικρὸ ποσοστὸ ἀλήθειας θεωρήθηκε ἡ «ἀλήθεια», καὶ ὁ ἄτακτος οἰκοδομικὸς ζῆλος σπεύδει νὰ σκεπάσῃ καὶ πρόσκαιρα νὰ κρύψῃ ἄλλα τμήματα ποὺ μετέχουν ἐπίσης στὴν ἀλήθεια. Αὐτὴ ὅμως εἶναι ἀθάνατη καὶ μὲ τὴν ἀμείλικτη ἀναγκαιότητα τῶν πραγμάτων ποὺ ὑπάρχουν καὶ δὲν ἐννοοῦν νὰ πεθάνουν, ξεπετάγει τὸ κεφάλι της στὸ φῶς καὶ διασκεδάζει μαζί μας.

SUMMARY

The suffixes -ούδα, -ούδι have a limited occurrence in Modern Greek and in some of its peripheral dialects of the South - East; their diminutive character is neither general nor does it cover all the substantives involved. It seems that they have followed an evolution parallel to other diminutive suffixes (e. g. -αριον, -ιον), which have lost their diminutive character (ὄψον - ὀψάριον > ψάρι = ἰχθύς not ἰχθύδιον, ψωμός - ψωμίον > ψωμί = ἄρτος not ἀρτίδιον). On the other hand, -ούδι, -ούδα, -ούδης for neuter, femin. and masc. respectively are very common and very productive up to this day in many dialects of the North - East beginning from Macedonia to Thrace and Northern Asia Minor as well as in many islands (Euboea, Chios, Cythnos) and partly in Pontos, for the formation of diminutives from proper names and substantives. According to Chadzidakis (*Einl.* 109 = *MNE* 2,306, 527), from ancient diminutives in -ιον : χνοῦς - χνούδιον, βοῦς - βούδιον and a few others, a new diminutive suffix -ούδιον has been detached. This explanation, a) applies only to the neuter and does not also cover the fem. -ούδα and masc. -ούδης; b) it is very doubtful whether from two or three trisyllabic diminutives the most common of which were and are not uniform (βοΐδιον, βόδι, βούδι, ροΐδιον, ρόδι, ρούδι) a trisyllabic diminutive suffix in -ούδιον (>-ούδι) was likely to be detached; c) had this suffix its origin in the late Koine, and not in another more special cause, it ought to have a greater expansion in Modern Greek and not to be limited in dialectal areas the greater part of which is of former Ionic substrate. It is therefore advisable to look at another explanation for the creation and expansion of the suffixes in question; and this may very likely be that of the declension of proper nouns and substantives.

In fact, we know that a great movement towards simplification and unification in the declension of nouns (and the flexion of verbs) with isosyllabic and anisosyllabic tendencies occurred during the period of the Koine and afterwards. Inside this movement, the influence of the Doric isosyllaby was greatly responsible for the modification of the singular, while on the other hand the influence of the Ionic anisosyllaby was interfering with the former in the singular also, but it has finally shaped a great part of the plural. A typical example is that of the nouns

in -ᾶς -ᾶδος, plur. -ᾶδες, which resulted in -ᾶς -ᾶ, plur. -ᾶδες, both in the Koine and the Modern Greek. In this struggle the suffix -ούδιον could be formed from the Ionic declension of proper nouns of the form 'Αγαθοῦς -οῦδος, 'Ερωταροῦς -οῦδος etc.

The author believes that with the actual repartition of the phenomenon, we can distinguish a first movement according to which the diminutive -ούδιον entered the Koine area, but was not able to expand; it remained therefore limited to the area mentioned in the beginning of this summary. A second movement was naturally the same in its origins, but it did differentiate itself afterwards owing to the fact that it remained limited to former Ionic areas with some expansion to former neighboring non - Ionic ones. The precedence of the neuter diminutive -ούδι over the fem. -ούδα is positively supported by examples found in papyrical, lexical and literary sources of the late ancient and early Byzantine periods, and by the Modern Greek dialects in which it is in action.